

Subjectes i objecte del procés penal

Jurisdicció, competència, parts i objecte

Teresa Armenta Deu

PID_00198164

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La determinació dels jutjadors: jurisdicció i competència penal, repartiment, recusació i abstenció	7
1.1. La jurisdicció	7
1.1.1. Criteri objectiu	7
1.1.2. Criteri territorial	8
1.1.3. Criteri subjectiu	9
1.1.4. Tractament processal de la jurisdicció	9
1.2. La competència	9
1.2.1. La competència objectiva	10
1.2.2. Competència funcional	13
1.2.3. La competència territorial	14
1.2.4. Alteració de la jurisdicció, de la competència objectiva i de la territorial per la connexió	15
1.2.5. Tractament processal de la competència objectiva i funcional	17
1.2.6. Tractament processal de la competència territorial	18
1.2.7. El repartiment	19
1.2.8. Abstenció i recusació com a mecanismes garantidors de la imparcialitat	19
2. Les parts en el procés penal (I): parts acusadores	21
2.1. La dificultat d'aplicar el concepte processal civil de part	21
2.2. Ministeri fiscal	21
2.2.1. Generalitats	21
2.2.2. Principis informadors	22
2.2.3. Funcions principals en relació amb el procés penal	22
2.3. L'acusador popular	24
2.3.1. Característiques essencials i configuració constitucional	24
2.3.2. Qui pot exercitar l'acció popular i qui n'està exclòs	25
2.3.3. Especialitats en l'exercici de l'acció popular: criteris jurisprudencials	25
2.4. L'acusador particular	26
2.5. L'acusador privat	26
2.6. L'actor civil	26
3. Les parts en el procés penal (II): parts acusades	28

3.1.	L'imputat	28
3.1.1.	L'evolució de l'adquisició de la condició d'imputat des del procés ordinari a l'abreujat en la reforma parcial de 2002	28
3.1.2.	Capacitat i legitimació	29
3.1.3.	Postulació processal	30
3.1.4.	Presència i absència de l'imputat	31
3.2.	El responsable civil	35
3.2.1.	El responsable civil directe	35
3.2.2.	El responsable civil subsidiari	36
3.2.3.	La intervenció del responsable civil en el procés	36
3.3.	Les parts i la víctima (breu introducció)	36
3.3.1.	La víctima	37
4.	L'objecte del procés penal. Les qüestions prejudicials.....	40
4.1.	Elements delimitadors de l'objecte del procés penal	40
4.1.1.	Subjectivament	40
4.1.2.	Objectivament	40
4.2.	Característiques de l'objecte del procés penal: delimitació progressiva i immutabilitat	44
4.3.	Moment i forma de fixació de l'objecte del procés	44
4.4.	L'acció civil en el procés penal	45
4.4.1.	Contingut de l'acció civil	45
4.4.2.	Subjectes legitimats	46
4.4.3.	Règim processal de l'exercici de l'acció civil	46
4.5.	Acumulació d'objectes processals	47
4.6.	Qüestions prejudicials: la prejudicialitat no penal	47
4.6.1.	Concepte	47
4.6.2.	Configuració legal	47
Resum.....		49
Activitats.....		51
Exercicis d'autoavaluació.....		51
Solucionari.....		52
Abreviatures.....		54
Glossari.....		55
Bibliografia.....		56

Introducció

D'una banda, en aquest mòdul s'estudien els subjectes que intervenen en el procés penal; i d'altra banda, l'objecte d'aquest procés.

Pel que fa als subjectes, en primer lloc s'estudien els principals aspectes relatius a l'òrgan jurisdiccional.

L'atenció, en aquest aspecte en concret, se centra en tot allò relatiu a la determinació de l'òrgan que ha de jutjar cada procediment penal. Per a això s'estudia la jurisdicció i la competència i el seu tractament processal.

Malgrat la seva estreta relació amb el dret fonamental a la predeterminació legal del jutge ordinari, l'anàlisi no arriba fins qüestions com ara el repartiment d'assumptes, ni a les figures de l'abstenció i la recusació, per motius d'extensió. No obstant això, es recomana un breu repàs a aquesta matèria en els materials d'introducció.

A continuació, s'estudien les parts en el procés penal, tenint en compte el criteri de la posició que hi ocupen. Així, dins la posició activa o acusadora, s'estudia tant el ministeri fiscal com les altres parts acusadores que l'ordenament jurídic espanyol preveu: l'acusador particular, l'acusador popular i l'acusador privat. En la posició passiva o acusada, s'analitza la figura de l'acusat, tenint en compte les diverses denominacions que aquesta adopta, segons cada fase processal. També es dedica un apartat tant a l'actor com al responsable civil, atès que poden ser, eventualment, parts en el procés penal, malgrat que l'acció que exerceixen, com el seu nom indica, se cenyeix a l'àmbit civil.

Aquest mòdul també està integrat per l'estudi d'un dels temes més complexos i problemàtics de l'assignatura: l'objecte del procés penal.

Finalment, es fa un breu esment del tractament legislatiu que reben les qüestions prejudicials.

Vegeu també

Sobre l'òrgan jurisdiccional, vegeu l'assignatura *Introducció al dret processal*.

Objectius

Els objectius principals d'aquest mòdul es poden sintetitzar en els següents:

- 1.** Aprendre els conceptes relatius a la jurisdicció i la competència en matèria processal penal.
- 2.** Conèixer els criteris d'atribució de la jurisdicció i la competència, objectiva, territorial i funcional.
- 3.** Estudiar el tractament processal de la jurisdicció i de la competència en tots els seus vessants.
- 4.** Comprendre la rellevància de la determinació de l'òrgan judicial competent des del punt de vista del dret fonamental al jutge ordinari predeterminat per la llei.
- 5.** Distingir el concepte de part en el procés penal i les seves diferències amb el concepte en el procés civil.
- 6.** Conèixer les funcions del ministeri fiscal i els principis que l'informen.
- 7.** Distingir entre les figures de l'acusador particular, l'acusador popular i l'acusador privat.
- 8.** Saber quines són les conseqüències principals de la imputació en el procés penal.
- 9.** Introduir-se en la problemàtica relativa a la determinació de l'objecte del procés penal.

1. La determinació dels jutjadors: jurisdicció i competència penal, repartiment, recusació i abstenció

1.1. La jurisdicció

Quan ens referim a la jurisdicció com a pressupòsit del procés penal pretenem, fonamentalment, donar resposta als **interrogants** següents:

- a) Quan correspon als òrgans judicials espanyols i no –o no exclusivament– als d'un altre estat conèixer de les causes i judicis criminals?
- b) Una vegada determinat que aquest coneixement correspon als tribunals espanyols, a quina part o grup dels tribunals correspon conèixer de les causes i judicis criminals?

La resposta a aquest segon interrogant l'ofereix immediatament l'article 9.3 LOPJ quan disposa que:

"Los (Juzgados y Tribunales) del orden jurisdiccional penal tendrán atribuido el conocimiento de las causas y juicios criminales, con excepción de los que correspondan a la jurisdicción militar".

En realitat, doncs, totes dues preguntes es poden fondre en una de sola: quan correspon als òrgans que integren l'ordre jurisdiccional penal espanyol¹ conèixer de les causes i judicis criminals?

⁽¹⁾D'ara en endavant substituïrem aquesta expressió per l'equivalent i més abreujada de *jurisdicció penal*.

1.1.1. Criteri objectiu

Segons l'article 9.3 LOPJ, la jurisdicció penal coneix:

"[...] las causas y juicios criminales, con excepción de los que correspondan a la jurisdicción militar."

Els termes **penal** o **criminal** als quals s'al·ludeix en el precepte s'han de posar en connexió amb les conductes tipificades per la llei com a delictes o falta. Aquestes conductes constitueixen, doncs, l'àmbit objectiu sobre el qual opera la jurisdicció penal.

En canvi, és el mateix article 9.3 LOPJ que sostreu del coneixement de la jurisdicció penal certs comportaments qualificables com a delictes en exceptuar-ne "[...] las causas y juicios criminales [...] que correspondan a la jurisdicción militar", expressió que comprèn els fets tipificats com a delictes en el Codi penal militar i els supòsits d'estat de setge.

1.1.2. Criteri territorial

El coneixement sobre els delictes i faltes en els termes anteriorment exposats no acaba de delimitar completament l'extensió de la jurisdicció penal. Perquè encara és possible que fets enquadrables en l'àmbit objectiu referit s'escapin del seu coneixement en consideració al lloc on es van cometre. Així succeirà, com a norma general, quan els fets s'hagin comès fora del territori espanyol, ja que la jurisdicció, com a atribut de la sobirania estatal, només opera en aquest àmbit territorial, encara que, això sí, amb independència de la nacionalitat del subjecte actiu o passiu del delictes (**principi de territorialitat**).

Això no obstant, juntament amb aquest principi n'hi ha tres més que comporten moltes altres **excepcions** a aquest:

1) En virtut del **principi de personalitat o nacionalitat**, la jurisdicció penal s'estén al coneixement dels fets tipificats com a delictes per la llei espanyola comesos fora del territori de l'Estat per espanyols o per estrangers que haguesin adquirit la nacionalitat espanyola amb posterioritat a la comissió d'aquests fets, sempre que concorrin les tres circumstàncies previstes en l'article 23.2 LOPJ.

2) Fins i tot, però, encara que el delictes no s'hagi comès en territori espanyol ni per persona que ostenti aquesta nacionalitat, l'article 23.3 LOPJ introdueix el denominat **principi real o de protecció**, d'acord amb el qual la jurisdicció dels tribunals espanyols s'estén a certs fets tipificats com a delictes per la llei espanyola i especificats pel mateix precepte encara que no concorrin aquests punts de connexió (nacionalitat i territorialitat).

3) Finalment, s'ha rebutjat l'aplicació del *principi de justícia universal*, en cenyir els delictes dels quals podrien conèixer els tribunals espanyols a l'existència de determinats *punts de connexió*: que els seus presumptes responsables es troben a Espanya o que hi ha víctimes de nacionalitat espanyola o es constati algun vincle de connexió rellevant amb Espanya, i en tot cas, que en un altre país competent o en el si d'un tribunal internacional no s'ha iniciat un procediment que suposi una investigació i una persecució efectiva, si s'escau, d'aquests fets punibles (art. 23.4 LOPJ).

Lectures recomanades

En referència a la jurisdicció militar, consultar el Codi penal militar (aprovat per la Llei orgànica 13/1985) i els supòsits d'estat de setge (articles 117.5 CE, 3.2 LOPJ i 12 a 17 de la LO 4/1987, de competència i organització de la jurisdicció militar).

Delictes que afecten els interessos de l'Estat

Per exemple, són delictes que afecten greument els interessos de l'Estat: delictes contra la corona, falsificació de moneda, rebel·lió i sedició, etc.

1.1.3. Criteri subjectiu

Els criteris que hem exposat anteriorment encara no són suficients per a aclarir definitivament l'extensió i límits de la jurisdicció penal. Perquè encara és possible que conductes objectivament i territorialment enquadrables en el seu àmbit de coneixement quedin, no obstant això, sotretes del *ratione personae*, és a dir, pel fet d'ocupar la persona a la qual s'hagués d'imputar el delictes certs càrrecs o exercir determinades funcions públiques. Així, doncs, aquestes persones no queden sotmeses a la jurisdicció penal.

Aquí es fa necessari distingir dos grups de situacions.

- 1) D'una banda, la d'alguns ciutadans espanyols que ostenten certs càrrecs o funcions representatives².
- 2) D'altra banda, hi ha els supòsits d'immunitat **de jurisdicció i d'execució** establerts en normes de dret internacional públic.

Cal recordar que, en tots dos grups de casos, com que es tracta d'excepcions (tot i que es cregui que estan ben fonamentades) al dret a la igualtat, la seva interpretació s'ha de portar a terme de manera restrictiva.

1.1.4. Tractament processal de la jurisdicció

La jurisdicció penal³ és improrrogable, la qual cosa significa que sobre aquesta no hi pot haver cap gènere de submissió, tàcita o expressa, i que el seu defecte pot ser apreciat d'ofici pels òrgans judicials en qualsevol estadi processal, seguint el procediment previst en l'article 9.6 LOPJ.

Els articles 238.I.1r. i 240.2 LOPJ preveuen la mateixa facultat. Les parts poden, en virtut d'aquestes disposicions, denunciar el defecte en qualsevol moment del procediment i l'òrgan judicial apreciar-lo encara que la llei no prevegi cap recurs específic. De fet, la llei no preveu cap mecanisme per a denunciar a instància de part l'absència de jurisdicció, raó per la qual en aquesta matèria es poden aplicar analògicament les normes relatives a la competència objectiva i funcional.

1.2. La competència

Una vegada establert que el coneixement d'un assumpte determinat està atribuït a la jurisdicció penal, encara queda un llarg camí fins a la concreció definitiva del jutjador o jutjadors-persones físiques que s'hagin d'ocupar d'aquest assumpte.

⁽²⁾Aquesta exempció és aplicable al rei (art. 56.3 CE), diputats i senadors (art. 71 CE), diputats del Parlament Europeu, parlamentaris de les comunitats autònomes, etc.

Els diputats, per l'exercici del seu càrrec, gaudeixen de la condició d'inviolabilitat i, per tant, estan exempts de la submissió a la jurisdicció penal.

⁽³⁾Article 9.6 LOPJ.

Procediment de l'article 9.6 LOPJ

El procediment disposat en l'apartat 6 de l'article 9 de la LOPJ fa referència a l'audiència a les parts i al ministeri fiscal i resolució per mitjà d'interlocutòria.

La clau per a recórrer gran part d'aquest itinerari l'ofereixen les regles sobre la competència, que, com s'ha dit, permeten de fixar l'òrgan judicial que ha de conèixer d'un assumpte. Aquesta determinació no resulta del tot senzilla, ja que en l'ordre jurisdiccional penal el legislador ha creat una varietat d'òrgans considerable, entre els quals distribueix les diverses comeses relacionades amb l'enjudiciament penal:

- Jutjats de pau
- Jutjats d'instrucció o jutjats de primera instància i instrucció
- Jutjats de violència sobre la dona
- Jutjats penals
- Jutjats de menors
- Jutjats de vigilància penitenciària
- Audiències provincials
- Sala penal dels tribunals superiors de justícia de les comunitats autònomes
- Jutjats centrals d'instrucció
- Jutjats centrals del penal
- Jutjat Central de Menors
- Jutjat Central de Vigilància Penitenciària
- Sala Penal de l'Audiència Nacional
- Sala d'Apel·lació de l'Audiència Nacional
- Sala Penal del Tribunal Suprem

En concret, l'estudi de la **competència objectiva** i de la **competència funcional** ens permetrà d'aclarir a quina classe o tipus d'aquests òrgans s'encomana cadascuna d'aquestes comeses.

Però amb la determinació de la classe d'òrgan no s'arriba al grau de concreció exigida pel mandat constitucional de predeterminació, ja que hi ha disseminats per tot el territori de l'Estat una –de vegades ingent– pluralitat d'òrgans de cada classe i es necessita saber quin d'aquests ha de conèixer (el jutjat d'instrucció de tal partit o tal altre, el jutjat penal d'aquesta o d'aquella capital de província). Aquesta és la finalitat de les normes relatives a la *competència territorial*.

1.2.1. La competència objectiva

Les regles sobre competència objectiva permeten de determinar a quina classe d'òrgan judicial, entre els citats anteriorment, correspon enjudiciar, en el sentit de decidir, les causes penals. La llei utilitza, a aquest efecte, fins a tres **criteris** diferents:

- a) El tipus o classe d'il·lícit penal objecte del procés (*competència objectiva per raó de la matèria*).
- b) La condició personal de l'acusat (*competència objectiva per raó de la persona*).

c) El de més o menys gravetat de l'il·lícit penal (*criteri ordinari o competència objectiva per raó de la pena*).

Aquests tres criteris s'han d'aplicar de la manera següent: en primer lloc, s'ha de verificar si l'enjudiciament dels fets està assignat a un determinat òrgan d'acord amb el tipus de l'il·lícit penal o de la persona a qui s'acusa d'aquest il·lícit (a i b). En el supòsit de conflicte entre tots dos criteris, té preferència el personal. Si la llei no preveu la competència d'un òrgan determinat d'acord amb aquests criteris s'aplica el criteri ordinari (c).

Competència objectiva per raó de la matèria

En virtut d'aquest criteri es donen les atribucions següents:

a) Els **jutjats d'instrucció**: se'ls atribueix el coneixement dels procediments d'*habeas corpus*⁴.

⁽⁴⁾Article 87.1.d LOPJ.

b) Els **jutjats de violència sobre la dona**, com a òrgan mixt amb competències civils i penals, coneix en matèria penal de les matèries assenyalades en l'article 87 ter 1 de la LOPJ i en l'article 14 de la LECrim.

c) Els **jutjats centrals penals**: els correspon l'enjudiciament dels delictes especificats en l'article 65.1 de la LOPJ per als quals la Llei assenyali pena privativa de llibertat de durada no superior a cinc anys, o pena de multa sigui quina sigui la seva quantia, o qualssevol altres de diferent naturalesa, bé siguin úniques, conjuntes o alternatives, sempre que la durada d'aquestes no excedeixi els deu anys, així com les faltes imputables als autors d'aquests⁵.

⁽⁵⁾Article 14.1.3r. LECrim.

d) La **Sala Penal de l'Audiència Nacional**: s'encarrega de l'enjudiciament dels delictes previstos en l'article 65.1 de la LOPJ sempre que el seu enjudiciament no s'atribueixi als jutjats centrals penals.

e) El **tribunal del jurat**: li correspon el coneixement de certs delictes tipificats en el Codi penal i especificats en l'article 1.2 de la LOTJ, pertanyents a determinades rúbriques previstes en l'article 1.1 de la LOTJ (delictes contra les persones, contra l'honor, contra la llibertat i la seguretat, els comesos per funcionaris públics en l'exercici del seu càrrec, i els d'incendis).

Competència objectiva per raó de la persona: les persones aforades

En alguns casos la llei introdueix alteracions de les regles de competència ordinària o per raó de la matèria establint que les causes per delictes seguides contra certes persones hagin de ser decidides per determinats òrgans judicials. És el que es coneix amb el terme d'*aforament*. El Tribunal Constitucional ha aclarit

⁽⁶⁾STC 90/1985.

⁽⁷⁾ATS de 21 de març de 1984.

que l'aforament no constitueix un privilegi o ruptura del principi d'igualtat, sinó una especialitat justificada per la singular transcendència de certes funcions, considerades essencials per a la bona marxa de l'Estat⁶. La interpretació dels preceptes que estableixen aforaments s'ha de portar a terme, pel seu caràcter excepcional, de manera restrictiva⁷.

La competència objectiva per raó de la pena (criteri ordinari)

Si, com és habitual, el legislador no ha introduït regles de competència especials quant a la persona o a la matèria, la competència es distribueix entre els diferents òrgans judicials d'acord amb la pena que correspongui al delictes que és objecte d'acusació i, més concretament, d'acord amb la pena prevista en abstracte per la llei per a cada classe de delictes, no de la sol·licitada concretament per les acusacions⁸.

⁽⁸⁾Postura seguida, després d'algunes vacil·lacions, pel Tribunal Suprem en la STS de 9 de juny de 1995.

Seguint aquest criteri la **distribució de competència** entre els òrgans judicials resulta com exposem a continuació:

a) Jutjats de pau: són competents⁹ per a l'enjudiciament de les faltes tipificades en els articles 620, 626, 630 a 632 i 633, tots del CP.

⁽⁹⁾Article 100.2 LOPJ i 14.1r. *in fine* LECrim.

b) Jutjats de violència sobre la dona: són competents per al coneixement i resolució de les faltes de violència de gènere (article 14.I.5è. de la LECrim reformat per l'article 58 de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere).

c) Jutjats d'instrucció: són competents per a l'enjudiciament de la resta de faltes i per a les especificades en l'apartat a), quan a la localitat no hi hagi jutjat de pau perquè n'hi ha un d'instrucció¹⁰. També seran competents per a dictar sentències de conformitat amb l'acusació, quan es trobin en funcions de guàrdia en el marc del procediment per a l'enjudiciament ràpid de certs delictes¹¹.

⁽¹⁰⁾Articles 87.1.c LOPJ i 14.1.1r. LECrim.

⁽¹¹⁾Articles 801 LECrim i 87.1.b) LOPJ.

d) Jutjats penals: se'ls atribueix, segons l'article 14.I.3r. de la LECrim, l'enjudiciament dels delictes per als quals la Llei assenyali pena privativa de llibertat de durada no superior a cinc anys, o pena de multa sigui quina sigui la seva quantia, o qualssevol altres de diferent naturalesa, bé siguin úniques, conjuntes o alternatives, sempre que la durada d'aquestes no excedeixi els deu anys, així com les faltes, siguin o no incidentals, relacionades amb aquells.

e) Audiències provincials: se'ls atribueix, segons l'article 14.I.4rt. de la LECrim, l'enjudiciament dels delictes en la resta de casos, així com també de les faltes relacionades amb aquests delictes, encara que la llei no ho digui expressament.

1.2.2. Competència funcional

Les regles sobre competència objectiva ens han indicat la classe d'òrgan competent per a enjudiciar, és a dir, decidir o sentenciar les causes criminals. Però, a més de l'enjudiciament pròpiament dit (judici oral i sentència), en el procés penal hi ha altres comeses o tasques que, al seu torn, poden (de vegades han de) estar atribuïts a òrgans diferents de l'enjuiciador. Quan parlem de competència funcional, ens referim concretament als aspectes següents:

1) La competència per a la instrucció de les causes

Els **jutjats d'instrucció** són competents per a instruir les causes per delictes l'enjudiciament de les quals correspon als jutges penals, a les audiències provincials i al tribunal del jurat.

Els **jutjats centrals d'instrucció**, per a instruir les que hagin de ser enjudiciades pels jutjats centrals penals i per l'Audiència Nacional.

Quan l'enjudiciament dels fets estigui atribuït a les sales Civil i Penal dels TSJ o a la Sala Segona del TS, es designarà un **instructor entre els membres d'aquestes sales** d'acord amb un torn preestablert (aquest instructor no podrà, després, integrar la sala encarregada de conèixer del judici oral).

Els **jutjats de pau** no són competents per a instruir les causes penals, no obstant això, podran intervenir en actuacions instructòries a prevenció o per delegació¹².

(12) Article 100.2 LOPJ.

2) El coneixement dels recursos

Vegeu també

Sobre els recursos, vegeu el mòdul "Finalització del procés".

3) Resolució sobre les qüestions de competència

4) Substanciació dels incidents de recusació

Vegeu també

Sobre la competència per a resoldre les qüestions de competència, vegeu el que es dirà en relació amb el tractament processal.

La persona o òrgan competents per a instruir i decidir els incidents de **recusació** varia segons la categoria del jutge o magistrat recusats. Respecte a la instrucció, la competència està prevista en l'article 224 LOPJ; i respecte a la decisió, en els articles 225.4, 82.5.b, 77.1, 76, 69, 68.1, 61.1.2a. i 60.1, tots de la LOPJ.

5) L'execució de la sentència

La competència per a l'execució de la sentència recaiguda en un judici de faltes¹³ o en el procediment abreujat i en el procediment per a l'enjudiciament ràpid¹⁴ correspon a l'òrgan que va conèixer del judici i la va dictar en primera instància; en el procés ordinari per delictes greus correspon a qui va dictar la sentència ferma¹⁵.

⁽¹³⁾Article 974 i 984.1 LECrim.

⁽¹⁴⁾Article 794 i 803.3 LECrim.

⁽¹⁵⁾Article 985 LECrim.

Pel que fa a l'execució de sentències, cal recordar també que els **jutjats de vigilància penitenciària** tenen assignada la comesa de fer complir la pena imposada, resoldre els recursos sobre les modificacions que aquesta pena pugui experimentar i vetllar pel compliment dels preceptes relatius al règim penitenciari¹⁶.

⁽¹⁶⁾Article 76.1 LOGP.

Finalment, correspon a l'**Audiència Nacional** l'execució de sentències dictades per tribunals estrangers o el compliment de la pena de presó imposada per aquests, quan en virtut d'un tractat internacional correspongui a Espanya la continuació d'un procediment penal iniciat a l'estranger, l'execució d'una sentència penal estrangera o el compliment d'una pena o mesura de seguretat privativa de llibertat¹⁷.

⁽¹⁷⁾Article 65.2 LOPJ.

Competència de l'Audiència Nacional

Pel que fa a això darrer, en l'àmbit de la Unió Europea, han d'afegir-se els criteris de competència funcional incorporats a la Llei orgànica 2/2003, de 14 de març, complementària de la Llei sobre l'Ordre europea de detenció i lliurament, pel que fa a: a) afegeixen un apartat 4t. a l'article 65 de la LOPJ, que assenyala la competència de l'Audiència Nacional per a l'execució de les ordres europees de detenció i lliurament (article únic, 1).

1.2.3. La competència territorial

Com ja s'ha dit, les normes de competència territorial permeten de determinar a quin òrgan judicial, d'entre els de la mateixa classe, correspon conèixer d'un assumpte penal concret.

Advertiu que la determinació de la competència territorial estarà referida gairebé sempre (excepte en el cas de les faltes) a l'òrgan instructor.

Com a norma general, la LECrim estableix que la competència territorial correspon al jutge del lloc on es va cometre el delictes (*forum commissi delicti*).

Determinar què s'ha d'entendre per "comissió" pot oferir moltes dificultats. Segons la reiterada jurisprudència del TS, cometre el delictes significa consumir-lo (**teoria del resultat**). Però aquesta precisió no acaba de solucionar tots els problemes, perquè hi ha certes modalitats delictives en les quals o no es pot parlar pròpiament de consumació o resulta difícil precisar què s'ha d'entendre com a tal. El Tribunal Suprem entén aleshores la consumació en termes molt amplis.

Exemples

Alguns exemples de delictes en els quals resulta difícil de precisar què s'ha d'entendre com a consumació són: delictes de risc, a distància -l'activitat i el resultat es produeixen en llocs diferents-, continuats, temptativa de delictes, delictes d'omissió.

En tot cas, en la jurisprudència d'aquest Tribunal es pot trobar una determinació casuística del lloc de comissió, tenint en compte diferents tipologies delictives, l'anàlisi de les quals requeriria una extensió superior al que és possible en aquestes pàgines.

Si, després de tot, encara resulta impossible de determinar el lloc de comissió del delictes, l'**article 15.I LECrim** preveu fins a quatre furs subsidiaris de competència.

No obstant això, tingueu en compte que l'article 15.III LECrim estableix que, fins i tot havent començat a conèixer el jutge assenyalat en aquests quatre apartats, si posteriorment consta el lloc de comissió del delictes, les diligències s'hauran de remetre al jutge d'aquest lloc, posant, si escau, els detinguts a la seva disposició i acordant remetre, en la mateixa resolució, les diligències i efectes ocupats.

El domicili de la víctima constitueix un fur específic incorporat per la LVG, de manera que en els delictes dels quals coneixen els jutjats de violència sobre la dona, la competència territorial ve determinada pel del lloc del domicili de la víctima, sense perjudici de l'adopció de l'ordre de protecció o de mesures urgents de l'article 13 de la LECrim que pogués adoptar el jutge del lloc de comissió dels fets¹⁸.

⁽¹⁸⁾Article 15 bis LECrim.

1.2.4. Alteració de la jurisdicció, de la competència objectiva i de la territorial per la connexió

Les regles sobre assignació de competència objectiva i territorial que hem estudiat abans poden experimentar certes alteracions quan el delictes que s'hagi d'enjudiciar guardi un cert grau de connexió amb altres delictes o faltes. L'article **300 LECrim** estableix en aquest sentit que els "delitos conexos se comprenderán [...] en un solo proceso".

Així, doncs, succeeix que l'ordenament vol, en aquests casos, que s'acumulin en un sol procés i davant un sol òrgan judicial objectes processals diferents el coneixement dels quals podria correspondre, segons les regles de competència estudiades, a òrgans judicials també diferents. Aquesta regla fa excepció en el procediment per a l'enjudiciament ràpid, en consideració al que disposa l'article 795.2 LECrim, i es matisa pel que fa als jutjats de violència sobre la dona.

És la mateixa LECrim en el seu article 17 que especifica quins delictes s'han de considerar connexos.

Les **alteracions** que la connexió produeix:

1) En l'àmbit de la **competència objectiva** serien les següents:

a) Si l'enjudiciament d'algun dels delictes connexos correspon a la Sala Penal de l'Audiència Nacional, serà aquesta la competent per a l'enjudiciament de tots els delictes¹⁹.

(19) Articles 65.1r. II LOPJ.

b) Quan el coneixement d'un dels delictes connexos s'atribueixi a un determinat òrgan judicial en raó de l'aforament, és a dir, *ratione personae*, serà també aquest òrgan el competent per a enjudiciar els delictes connexos comesos per persones no aforades²⁰.

(20) Article 272.III LECrim.

c) Si, per raó de la gravetat de la pena, l'enjudiciament de diferents delictes connexos correspongués a òrgans judicials diferents, serà competent per a l'enjudiciament de tots ells aquell que ho fos per al castigat amb pena més greu²¹.

(21) Article 18.1 LECrim.

2) Pel que fa a la **competència territorial**, les alteracions a les normes d'atribució ja estudiades estan previstes en l'article 18 LECrim:

a) Serà competent el jutge del territori on s'hagi comès el delicte al qual li estigui assenyalada la pena més greu.

b) Quan els delictes tinguin assenyalada la mateixa pena, la competència correspondrà a aquell que primer hagi començat la causa.

c) Quan les causes hagin començat al mateix temps o no consti quina va començar primer, serà competent aquell que designi el superior comú.

Aquesta regla té l'única excepció prevista en el mateix article 18.2 LECrim.

3) La connexió pot, fins i tot, arribar a alterar les normes relatives a la **jurisdicció** dels tribunals. En concret, es tracta del que hi ha previst en els articles 16 LECrim i 14 LOCOJM, d'acord amb els quals, quan entre els delictes conexas hi hagi alguns assignats a la jurisdicció penal i uns altres a la jurisdicció militar, coneixerà de tots ells la jurisdicció que tingui atribuït el coneixement del castigat amb pena més greu.

1.2.5. Tractament processal de la competència objectiva i funcional

Tant la competència objectiva com la funcional són improrrogables²², sense que les parts, mitjançant submissió tàcita o expressa, puguin alterar la seva distribució legal.

⁽²²⁾Article 8 LECrim.

Abans de començar a tractar sobre els diferents mecanismes i formes que permeten de posar de manifest totes dues classes d'incompetència, cal recordar que no es pot fer mitjançant qüestió de competència, que només té aplicació en allò que fa referència a la competència territorial. Entre els mecanismes mitjançant els quals es pot posar de manifest les classes d'incompetència distingim:

1) Apreciació d'ofici

Els òrgans judicials poden apreciar d'ofici la seva incompetència en qualsevol estadi de les actuacions²³. L'article 238.1r. LOPJ, al seu torn, assenyala com a supòsit de nul·litat absoluta el de les actuacions portades a terme amb absència manifesta de competència objectiva o funcional, amb la facultat consegüent de l'òrgan judicial d'apreciar d'ofici la nul·litat abans de dictar sentència definitiva i prèvia l'audiència a les parts i al ministeri fiscal²⁴.

⁽²³⁾Article 19 LECrim.

⁽²⁴⁾Article 240.2 LOPJ.

2) Denúncia a instància de part

Pel que fa als processos per delictes, cal distingir el tractament de la incompetència a instància de part segons si la causa està en la fase d'instrucció o en la de judici oral:

a) Respecte a la **instrucció**, l'article 19 LECrim disposa que el Ministeri Fiscal pot denunciar la incompetència en qualsevol moment de les actuacions, l'acusador particular abans de formular la seva primera petició després de compareixer en la causa, i el processat i la part civil, actora o responsable, en el termini dels tres dies següents després d'haver-li comunicat la causa per a qualificació. En aquests casos, segons l'article 23 LECrim, la part que denuncia la incompetència de l'instructor formularà "reclamació" davant l'òrgan judicial

supraordenat, qui resolrà sense recurs ulterior. Fins que aquesta resolució recaigui, l'instructor seguirà practicant les diligències necessàries per a la comprovació del delictes i aquelles que resultin d'urgència reconeguda²⁵.

⁽²⁵⁾Article 22 LECrim.

b) Si la denúncia d'incompetència es produeix durant el **judici oral**, cal que es faci valer mitjançant *declinatòria*, prevista en els articles 666.1r. i 786.2n. LECrim, que se substanciarà com a article de pronunciament previ. En cassació no es pot plantejar per primera vegada la incompetència²⁶.

⁽²⁶⁾STS de 2 de febrer de 1995.

En els **judicis de faltes**, l'article 19.1r. LECrim disposa que les parts podran denunciar la incompetència en el temps comprès entre la citació i l'acte de la compareixença.

1.2.6. Tractament processal de la competència territorial

Les qüestions de competència

Com sabem, aquest tipus de conflictes estan regulats en els articles 51 i 52 LOPJ i 46 i següents LECrim. L'òrgan cridat a resoldre-les és el superior comú.

Apreciació d'ofici

La competència territorial, de la mateixa manera que l'objectiva i la funcional, és improrrogable²⁷. Tampoc no hi pot haver sobre aquest cap submissió de gènere i resulta possible, per tant, un control d'ofici²⁸. Contra la resolució d'inhibició es pot apel·lar²⁹, sense perjudici que es continuïn practicant les actuacions necessàries fins que no recaigui decisió judicial ferma resolent la qüestió de competència³⁰.

⁽²⁷⁾Article 8 LECrim.

⁽²⁸⁾Article 25 LECrim.

⁽²⁹⁾Article 25.IV LECrim.

⁽³⁰⁾Article 25.III LECrim.

Denúncia de part

Aquí també cal distingir entre els processos per delictes i per falta, i dintre els primers entre la fase d'instrucció i la de judici oral:

1) Pel que fa als processos per delictes:

a) Durant la **fase d'instrucció** s'aplica tot el que hem exposat en relació a la denúncia de la incompetència objectiva i funcional en aquest període del procés.

b) En la fase de **judici oral**, les parts poden fer valer la seva denúncia per mitjà de **declinatòria i d'inhibitòria**.

⁽³¹⁾Article 666.1a. i 786.2 LECrim.

La declinatòria i la inhibitòria

La declinatòria, que s'interposa davant l'òrgan judicial considerat incompetent, es tramita com a article de pronunciament previ³¹.

La inhibitòria es planteja davant l'òrgan que es reputa competent perquè requereixi a qui està coneixent, i es pot arribar a plantejar un conflicte de competència en el supòsit que requeridor i requerit insisteixin en la seva competència³².

2) En els **judicis de faltes**, l'article 19.1r. LECrim disposa que les parts podran denunciar la incompetència en el temps comprès entre la citació i l'acte de la compareixença. Així mateix, es pot plantejar declinatòria³³ i inhibitòria³⁴.

(32) Pel que fa al procediment, vegeu els articles 33 a 44 LECrim.

(33) Regulada en l'article 32 LECrim.

1.2.7. El repartiment

Una vegada determinat l'òrgan judicial competent en funció dels criteris ja exposats, l'exigència constitucional de predeterminació obliga a establir normes que permetin identificar el jutjador o jutjadors (persona física). Concretament, la llei atribueix competència al jutjat de certa demarcació, però pot ser que en aquesta hi hagi diversos jutjats de la mateixa classe; o pot ser que la competència s'atribueixi a l'audiència d'una determinada província o a la sala d'un tribunal de la qual formin part diferents seccions. Serà necessari, doncs, determinar a quin jutjat o a quina secció correspondrà conèixer. D'això se n'encarreguen les normes sobre el repartiment.

(34) Regulada en els articles 27 a 31 LECrim.

1.2.8. Abstenció i recusació com a mecanismes garantidors de la imparcialitat

A partir de les sentències del Tribunal Constitucional 145/1988 i 164/1988 i de la interlocutòria de 16 d'octubre de 1990, es va establir la doctrina d'acord amb la qual, quan l'acumulació de funcions instructora i enjudiciadora creï [...] un conflicte entre el deure d'imparcialitat i l'existència d'un prejudici originat en el curs de la instrucció, el mateix jutge o les parts hauran de resoldre'l utilitzant els instruments que ofereixen, entre altres, els articles 219 de la LOPJ i els 54 i 55 de la LECrim, això és, per mitjà de les figures de l'abstenció i la recusació.

L'article 219.11è. de la LOPJ estableix expressament com a causa d'abstenció i recusació la d'"haver participat en la instrucció de la causa". La redacció, en virtut de la reforma operada per la Llei orgànica 19/2003, modifica la literalitat de l'anterior precepte, però deixa vigent la interpretació en virtut de la qual no tota tasca duta a terme pel jutge en el marc d'una instrucció, o en relació amb aquesta, genera necessàriament una pèrdua d'imparcialitat que s'hagi de corregir per mitjà de l'abstenció o de la recusació. Gradualment, la mateixa jurisprudència ha anat elaborant un catàleg –no tancat– d'actuacions de què es pot deduir una pèrdua d'imparcialitat: s'hi engloba tota activitat que suposi un contacte directe amb l'acusat, amb les fonts de prova o amb els fets incriminadors (així, per exemple, l'interrogatori del detingut, article 386 de la LECrim), o l'adopció de mesures cautelars o dictar interlocutòria de detenció després de l'interrogatori; i també s'ha precisat que existeixen altres "actes processals de

mera ordenació", duts a terme en la instrucció, que no porten aquest efecte (així, per exemple, la petició i incorporació d'antecedents penals, la sol·licitud d'acreditació del lesionat o l'oferiment d'accions).

La qüestió més espinosa es planteja amb relació als articles 14.1 i 779.1.2n. de la LECrim. Segons aquests, el jutge que després d'haver incoat les diligències prèvies -això és, la fase d'instrucció del procediment abreujat- entén que el fet investigat és una falta, ha d'ordenar que les actuacions passin a tramitar-se per les vies del judici de faltes, la qual cosa pot suposar, en principi, que sigui ell mateix el competent per a l'enjudiciament com a falta d'uns fets que prèviament ha pogut investigar i que ha considerat constitutius de delictes. Així les coses, el jutge d'instrucció s'hauria d'abstenir, d'acord amb el que preveu l'article 219.10è. de la LOPJ, per preservar la imparcialitat del jutjador, tret que s'aprecii una menor intensitat dels actes d'investigació duts a terme per l'instructor abans d'ordenar la conversió del procés per delictes en judici de faltes (ATC 137/1996, de 28 de maig, i STC 52/2001).

En resum, doncs, la ruptura de la imparcialitat objectiva del jutge no pot apreciar-se "en abstracte", sinó mitjançant l'examen de les circumstàncies del cas, ja que no tota actuació processal duta a terme en la instrucció compromet *per se* la imparcialitat judicial (STC 41/1998 i 310/2000 entre moltes altres posteriors en igual sentit).

2. Les parts en el procés penal (I): parts acusadores

2.1. La dificultat d'aplicar el concepte processal civil de part

Ja en la lliçó introductòria s'esmentava que, al marge de les diferències de fons entre el dret processal civil i el dret processal penal, no obstant això, hi ha qüestions i conceptes traslladables d'un a l'altre (jurisdicció, competència, recursos), al costat d'uns altres que oferien dificultats serioses: la teoria general de les "parts" ofereix un exemple il·lustratiu d'això segon.

Per això, resulta preferible reduir el concepte de part en el procés penal a la seva accepció formal, de manera que "part és qui actua en el procés demanant a l'òrgan jurisdiccional una resolució jurisdiccional, qui aporta al·legacions, proves i el material, i també participa de la contradicció"; i això amb independència de la relació que aquest subjecte tingui amb el fons del procés (això segon ens conduiria a un concepte material de part).

Vegeu també

Sobre les analogies i les diferències entre el procés civil i el procés penal, vegeu l'apartat 2 del mòdul "Sistemes i principis del procés penal. Les fonts del dret processal" d'aquesta mateixa assignatura.

Tenint en compte aquest concepte formal, les parts del procés penal –segons la posició que adoptin en el procés– són:

- **Acusadores:** ministeri fiscal, acusador popular, acusador particular, acusador privat i actor civil.
- **Acusades:** imputat i responsable civil.

2.2. Ministeri fiscal

2.2.1. Generalitats

Tant la Constitució com la Llei orgànica del poder judicial esmenten el ministeri fiscal quan tracten directament de les seves funcions. Tant l'article 124 CE com l'article 541 LOPJ assenyalen com a funcions essencials i principis d'actuació del ministeri fiscal els següents:

- a) Promoure l'actuació de la justícia en defensa de la legalitat, dels drets dels ciutadans i de l'interès públic tutelat per la llei, d'ofici o a petició dels interessats.

b) Vetllar per la independència dels tribunals i procurar davant aquests la satisfacció de l'interès social.

Totes dues funcions les desenvolupa tenint en compte els principis d'unitat d'actuació i dependència jeràrquica i amb subjecció, en tot cas, als de legalitat i imparcialitat.

Tot desenvolupant l'article citat 124 CE, la Llei 50/ 1981, de 30 de desembre, regula l'Estatut orgànic del ministeri fiscal. En aquest, pel que fa al procés penal, i dins el marc de les funcions assenyalades en els apartats anteriors, cal destacar les següents:

a) Exercitar l'acció penal i civil o la seva oposició, quan escaigui.

b) Intervenir en el procés penal, sol·licitant de l'òrgan jurisdiccional la pràctica de les diligències que entengui necessàries per a l'aclariment dels fets o l'adopció de les mesures cautelars que consideri oportunes i la protecció processal de les víctimes.

c) Vetllar per l'acompliment correcte de la funció jurisdiccional, pel respecte de les institucions constitucionals, drets fonamentals, llibertats públiques i pel compliment de les resolucions quan afectin l'interès públic i social.

2.2.2. Principis informadors

Com s'acaba de citar, l'MF està organitzat internament conformement als principis d'unitat d'actuació i dependència jeràrquica.

D'acord amb el **principi d'unitat d'actuació**, l'MF és únic per a tot l'Estat, segons l'article 22.1 de l'EOMF; el Fiscal General de l'Estat ostenta la prefectura superior de l'MF i la seva representació, i imparteix les ordres i instruccions convenients al servei i ordre de la institució, i també la direcció i inspecció de l'MF, d'acord amb l'article 22.2 de l'EOMF.

En el desenvolupament de les seves funcions opera d'acord amb els principis de legalitat i d'imparcialitat. D'acord amb el primer principi³⁵, el fiscal actuarà quan la llei així ho estableixi i en els termes que en aquesta hi figurin, sense que hi puguin haver marges de discrecionalitat –fet que, per descomptat, és ben diferent d'integrar el contingut de conceptes jurídics indeterminats, tasca en que sí que està facultat.

2.2.3. Funcions principals en relació amb el procés penal

1) Exercitar l'acció penal

Nomenament del fiscal general de l'Estat

El fiscal general de l'Estat és nomenat d'acord amb l'article 124.4 de la CE en el qual s'estableix que el fiscal general de l'Estat és nomenat pel rei a proposta del govern i després de ser escoltat el Consell General del Poder Judicial.

⁽³⁵⁾Article 9 CE.

Aquest punt constitueix un de les seves principals comeses dins el procés penal. De fet, l'oficialitat –que constitueix un dels seus principis informadors bàsics– se sustenta a atorgar a l'MF la funció d'exercitar i sostenir l'acció penal no com un dret, sinó com una obligació³⁶. Només s'escapen d'aquest principi general els delictes perseguibles a instància de part, que només poden ser perseguits si hi ha querella de l'ofès. En el supòsit dels anomenats *semipúblics* –els que necessiten la denúncia prèvia de l'interessat–, si la denúncia s'interposa, el fiscal ha d'acusar si així ho estima procedent; és més, en alguns supòsit és ell mateix qui ha de denunciar, quan els ofesos pel delicte són persones desvalgudes o mancades de personalitat. També li correspon l'exercici de l'acció civil derivada del delicte, en el supòsit que no es faci ús de les facultats de renúncia o reserva previstes a l'article 108 LECrim.

⁽³⁶⁾Article 105 LECrim.

2) Inspeccionar les funcions instructores i sol·licitar les diligències pertinents

a) En el procés ordinari per delictes greus

La fase d'investigació o instrucció està encaminada a preparar el judici, practicant les actuacions necessàries per a fer constar la comissió d'un delicte, amb totes les circumstàncies que puguin influir en la qualificació i la determinació del delinqüent, i també per a assegurar les persones i les responsabilitats pecuniàries (art. 299 LECrim). Aquesta fase investigadora del procés penal espanyol, segons s'ha vist, està encomanada al jutge del partit o demarcació on s'hagi perpetrat el delicte, però això no impedeix una importantíssima intervenció del ministeri fiscal, com s'adverteix clarament del deure del jutge de posar en coneixement del ministeri fiscal la comissió d'un delicte així que arribi al seu coneixement (art. 308 LECrim).

De fet, i en l'àmbit del vuitcentista procés ordinari per delictes greus, correspon al ministeri fiscal la inspecció directa de la formació del sumari (art. 306.II i III i 319 LECrim), inspecció que durà a terme constituint-se per ell mateix o per mitjà dels auxiliars al costat del jutge i que comporta no solament la seva constitució com a part, sinó la facultat de sol·licitar la pràctica de diligències que s'estimin necessàries.

b) En el procés abreujat

Com ja s'adverteix en l'exposició de motius de la reforma de la Llei d'enjudiciament criminal de 28 de desembre de 1988 i es comprova després a la Circular número 1 de la Fiscalia General de l'Estat de 1989, una de les grans innovacions del nou procediment abreujat era la d'ampliar de manera substancial el marc de competències del ministeri fiscal en la fase instructora. A aquest efecte es dedicaven dos preceptes específics: els antics articles 781 i 785 *bis* ALECrim.

Així, en el marc del procediment abreujat correspon al ministeri fiscal no només la inspecció o control de la investigació, sinó també de manera especial impulsar i simplificar la tramitació, donar instruccions a la policia judicial, intervenir en les actuacions, aportar mitjans de prova, instar del jutge diligències o mesures cautelars o la conclusió de la investigació tan aviat com es pugui resoldre sobre l'acció penal. A més, supervisa les actuacions que insten les parts que s'han personat (art. 311 LECrim), vetlla pel respecte de les garanties (art. 773.1) i, molt especialment, decideix sobre l'exercici de l'acció penal (art. 773.1.III en relació amb l'article 780.1, tots de la LECrim).

Article 773 de LECrim

A partir de la reforma parcial de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre procediments per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de modificació del procediment abreujat, el contingut dels articles 781 i 785 bis de l'ALECrim s'ha agrupat en un únic article, el 773 del text actual de la LECrim.

El segon paràgraf del mateix article 773.1 LECrim, per la seva banda, incorpora una mena d'investigació preprocessal a càrrec del ministeri fiscal, que, d'una banda, s'ha desenvolupat en consideració a l'article 5 EOMF i, de l'altra, presenta la peculiaritat d'acabar-se així que es tingui coneixement que l'òrgan judicial ha iniciat diligències sobre el mateix assumpte (art. 773.2.III LECrim).

2.3. L'acusador popular

L'article 101 LECrim atribueix l'exercici de l'acció penal, no solament i com a acusador oficial l'MF, a més del perjudicat pel delicte (acusador particular), sinó a tot ciutadà espanyol que l'exerciti d'acord amb les prescripcions de la llei: a aquest subjecte espanyol, no directament ofès o perjudicat pel delicte, se'l denomina *acusador popular*. En canvi, el legislador només concedeix l'acció penal als ciutadans estrangers pels delictes comesos contra les seves persones o els seus béns, o sobre les persones o béns dels seus representats³⁷.

⁽³⁷⁾Article 270.I i II en relació amb els articles 280 i 281 LECrim.

L'existència d'aquesta acció penal popular, oberta a qualsevol ciutadà, de clara procedència acusatòria, es va constitucionalitzar al costat del jurat en l'article 125 de la CE i ha estat reconeguda expressament pel Tribunal Constitucional en diverses sentències.

2.3.1. Característiques essencials i configuració constitucional

a) L'acció popular es configura com a dret constitucional de tots els ciutadans, el contingut, requisits i desenvolupament del qual s'ha de fer en un text legal (el que es coneix com a *dret de configuració legal*). Per aquest motiu, en determinats àmbits com el procediment de menors o la jurisdicció militar, està legítimament exclòs.

b) Serveix per a defensar un interès general del conjunt de la societat, de manera que qui l'exercita no pretén la defensa de res integrat en la seva esfera personal de drets i interessos legítims, sinó que persegueix preservar interessos de la col·lectivitat social en el seu conjunt.

c) Com a última característica ressalta la dada que es tracta d'una acció pública exercitada per particulars.

2.3.2. Qui pot exercitar l'acció popular i qui n'està exclòs

L'article 101 LECrim assenyala que "todos los ciudadanos españoles podrán ejercitar la acción penal". Durant un temps va resultar dubtós que les persones jurídiques poguessin exercitar l'acusació popular: finalment, tot i que hi havia una certa reticència dels tribunals, la resposta afirmativa ha tingut suport en una interpretació àmplia del terme "ciudadà" que empra l'article 125 CE³⁸. Això sí, s'estableixen determinats pressupòsits, especialment que el delictes hagi afectat interessos que formin part de l'objecte de la persona jurídica.

⁽³⁸⁾STC 241/92 i 147/1985.

Els articles 102 i 103 LECrim restringeixen l'ús de l'acció popular, negant la legitimitat per al seu exercici en determinats casos.

D'aquesta peculiar estructura de l'acció popular se'n deriva el fet d'estar exclòs el seu exercici en els supòsits de delictes privats i semiprivats.

2.3.3. Especialitats en l'exercici de l'acció popular: criteris jurisprudencials

D'altra banda, a les notes assenyalades s'hi ha d'afegir una sèrie d'especialitats configurades per la jurisprudència en el sentit següent:

a) L'acusador popular ha de comparèixer en la causa interposant querrela, si pretén exercitar una qualificació dels fets autònoma, però no és necessària si només pretén coadjuvar o adherir-se a les qualificacions formulades per qualsevol altra acusació. En el primer cas ha de comparèixer mitjançant procurador amb poder especial i lletrat³⁹, que no li seran nomenats d'ofici.

⁽³⁹⁾Article 277 LECrim.

b) L'article 113 LECrim atorga al tribunal la facultat de decidir si els diferents acusadors han d'actuar sota una mateixa direcció lletrada i representació processal.

c) L'acusador popular ha de prestar fiança de la classe i la quantitat que el jutge cregui convenient, si bé l'article 20.3 LOPJ assenyala que "no podrán exigirse fianzas que por su inadecuación impidan el ejercicio de la acción popular, que siempre será gratuita". En aquest mateix sentit el TC ha declarat que la quantia de la fiança ha de resultar adequada al patrimoni del querellant⁴⁰.

⁽⁴⁰⁾STC 62/83; 113/84; 1471/89 i 326/1994.

d) L'acusador popular no té legitimitat per a sol·licitar una cosa diferent del que és el contingut de la pura acció penal: ni pot exercitar pretensions civils derivades del delictes, ni instar la condemna en costes⁴¹.

⁽⁴¹⁾STS 12-3-1992.

2.4. L'acusador particular

L'acusador particular és la persona física o jurídica que ha estat ofesa pel delictes i es constitueix en part activa en el procés penal instant el càstig del responsable.

Ofès pel delictes és el titular del bé jurídic protegit per la norma penal, tant si és espanyol com estranger, i tant si es tracta d'una persona física com jurídica.

L'ofès es pot constituir en part de dues maneres:

- a) Formulant querella, d'acord amb l'article 270.I LECrim.
- b) Mostrant-se part en la causa en el procediment abreuja, sense necessitat de formular aquest escrit⁴².

⁽⁴²⁾Article 761 LECrim.

La reforma parcial de 2002 de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre el procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de la modificació del procediment abreuja ha incorporat de manera textual i detallada les exigències dels deures d'informació a les víctimes que preveu la legislació vigent⁴³, i també dels drets previstos en els articles 109 i 110 LECrim.

⁽⁴³⁾Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.

La Llei 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, incorpora una sèrie d'especialitats orientades a la rapidesa en la protecció a la víctima mitjançant la citació de la Policia Judicial⁴⁴; la notificació de la citació de la sentència⁴⁵ (que addiciona un paràgraf a l'art. 789 LECrim) i la també citació en el judici de faltes⁴⁶. A això s'hi uneixen les mesures de protecció i seguretat dels art. 61 a 68 LVG.

⁽⁴⁴⁾Arts. 54.2 i 3.

⁽⁴⁵⁾Art. 55.

⁽⁴⁶⁾Art. 56.

2.5. L'acusador privat

És la part necessària per a la persecució dels delictes perseguibles únicament a instància de part, avui reduïts als de calúmia i injúria contra particulars⁴⁷.

⁽⁴⁷⁾Article 215 CP.

2.6. L'actor civil

D'acord amb l'article 100 LECrim, de tot delictes o falta neix l'acció penal per al càstig del culpable i pot néixer també l'acció civil per a la restitució de la cosa, la reparació del dany i la indemnització de perjudicis causats pel fet punible. Es preveu així l'anomenada *acció civil derivada de delictes*, la configuració del qual s'efectua en una dispersa regulació legal⁴⁸.

⁽⁴⁸⁾Article 100 a 117; 320; 615 a 621; 635; 650; 655; 742; 761.2; 771.1a.; 776.1; 781.1; 782. 1 LECrim; arts. 109 a 122, 125 i 126 CP; i articles 1.089, 1813, 1902 i 1956 CC.

L'ordenament espanyol permet l'exercici acumulat de les accions destinades a exigir totes dues responsabilitats en un únic procés, el penal, atribuint la competència per a conèixer-lo a qui l'ostenta per a aquest tipus de procés.

Rep el nom d'*actor civil* qui exercita l'acció civil en el procés penal.

L'exercici de l'**acció civil** es pot dur a terme per diversos subjectes dels quals hem tractat fins ara:

a) L'**MF**, quan està obligat a exercitar l'acció civil juntament amb l'acció penal, tant si hi ha acusador particular com si no, tret que l'ofès renunciés expressament al seu dret de restitució, reparació o indemnització o es reservés el seu exercici a la via civil⁴⁹.

⁽⁴⁹⁾Article 108, 112 i 771.1a. LE-Crim.

b) L'acusador **particular**⁵⁰.

⁽⁵⁰⁾Article 109, 110 i 761.1 LECrim.

c) L'acusador **privat**.

d) Només en aquells casos en què no coincideixi l'exercici de l'acció penal amb el de la civil, si només s'han sofert perjudicis civils, l'**actor civil**, pròpiament dit.

Aquest últim subjecte pot ser, a més de l'ofès (subjecte passiu del delictes) o perjudicat (titular d'interessos extrapenals), l'hereu. No obstant això, s'exclou l'assegurador del dany, ja que el seu perjudici no es produeix com a conseqüència directa del delictes, sinó que té com a origen el compliment de les seves obligacions contractuals.

3. Les parts en el procés penal (II): parts acusades

3.1. L'imputat

3.1.1. L'evolució de l'adquisició de la condició d'imputat des del procés ordinari a l'abreujat en la reforma parcial de 2002

L'imputat és la part passiva necessària enfront de sobre qui s'exercita l'acció penal i es dirigeix, en definitiva, el procés penal.

Denominació variada

La seva denominació en la Llei d'enjudiciament criminal és molt variada: "inculpat" (art. 368); "presumpte culpable" (art. 371); "processat" (art.373); "reu" (art. 448); "persona a qui s'imputa un acte punible" (art. 486); "querellat" (art. 272); "acusat" (art. 687); i "imputat" (art. 771.2a.), segons si es tenen en compte les diferents situacions jurídiques per les quals aquest subjecte travessa durant el procés.

Avui en dia, l'aspecte més rellevant el constitueix el fet de determinar quan s'adquireix la condició d'imputat en el procés més comú, l'abreujat:

1) Aquesta dificultat no es presenta en el **procés ordinari per delictes greus**, on la interlocutòria de processament compleix la funció d'identificar subjectivament l'acció penal, és a dir, establir contra qui es dirigirà aquesta acció⁵¹.

⁽⁵¹⁾Article 384 LECrim.

2) La reforma de 28 de desembre de 1988 va crear el **procediment abreujat**, però sense regular cap resolució anàloga a la interlocutòria de processament. Aquesta absència de resolució que formalment atribuiria a una persona la condició d'imputat va tenir repercussions negatives sobre el dret de defensa. Per això, el mateix Tribunal Constitucional –en la seva sentència 186/1990– va haver de declarar que no es podia dirigir cap acusació contra qui prèviament no hagués adquirit la condició d'imputat, d'on es deduïa l'exigència que, en un moment anterior a l'obertura del judici, s'informaria la persona de l'adquisició de la condició d'imputat.

Aquesta doctrina l'ha recollida la **Reforma parcial** de la Llei d'enjudiciament criminal, sobre procediment per a l'enjudiciament ràpid i immediat de determinats delictes i faltes, i de modificació del procediment abreujat, de 24 d'octubre de 2002. L'article 775 prescriu ara que "en la primera compareixença, el jutge informará l'imputat en la forma més comprensible dels fets que se li imputen". Unit a això, l'article 779.1.4a. LECrim recorda que la interlocutòria mitjançant el qual el jutge dona per conclosa la investigació i ordena seguir endavant amb el procediment abreujat passant a la fase de preparació del ju-

dici oral (i que conté la determinació del fet i la identificació de la persona a la qual s'imputa) no es podrà adoptar sense haver pres declaració a aquella persona en els termes de l'article 775 LECrim –en altres paraules, sense haver-li informat prèviament de l'adquisició de la condició d'imputat.

S'ha de recordar que a partir de la adquisició de la condició d'imputat es manifesta en tota la seva extensió el dret de defensa.

Dret de defensa

El dret de defensa comprèn el dret a l'assistència lletrada, article 118 i 775 LECrim; a conèixer i participar en les diligències, article 775 LECrim; a ser citat tot i que no s'hagi comparegut, article 776 LECrim; o a instar l'arxivament de les actuacions o, si escau, a sol·licitar que es completi la instrucció, article 780.1 LECrim i STC 15-11-90; 31-1-1991; 100/96; 62/98; i 134/98.

La condició d'imputat es perd quan el procés se sobreseu parcialment respecte a un imputat concret o quan acaba el procés, tant si és absolt-lo per la mateixa sentència, com si és condemnant-lo, quan s'acaben les actuacions processals d'execució.

3.1.2. Capacitat i legitimitació

Fins a l'entrada en vigor de la LO 5/2010, de 22 de juny, la capacitat per a ser part i intervenir com a imputat l'ostenten només les persones físiques amb aptitud per a participar de manera conscient en el procés, comprendre l'acusació que contra ells es formula i exercir el dret de defensa.

La responsabilitat criminal de les persones jurídiques

La LO 5/2010 introdueix, en un nou article 31 bis del Codi penal, la responsabilitat criminal de les persones jurídiques. Aquesta responsabilitat està prevista únicament per a determinats delictes (entre d'altres, blanqueig de capitals, delictes contra la Hisenda pública i la Seguretat Social, contra el medi ambient, contra el mercat i els consumidors, etc.).

La responsabilitat penal de les persones jurídiques es fixa per una doble via:

- Delictes comesos en nom o per compte de la persona jurídica, i en profit seu, pels representants legals i administradors de fet o de dret d'aquesta.
- Infraccions propiciades perquè la persona jurídica no ha exercit el control degut sobre els seus empleats.

Quan s'imputa una persona jurídica, la compareixença que també s'ha d'efectuar amb la persona física ha d'adoptar les particularitats següents:

- a) la citació s'ha de fer al domicili social i s'ha de designar un representant, i també un advocat i procurador, amb l'avertiment que si no es fa es designaran d'ofici;
- b) la compareixença s'ha de practicar amb el representant, i en cas d'inassistència amb l'advocat de l'entitat,
- c) el jutge ha d'informar el representant o l'advocat dels fets que se li imputen, i s'ha de donar aquesta informació per escrit o mitjançant lliurament d'una còpia de la denúncia o querella; i,
- d) la designació del procurador substitueix la indicació del domicili als efectes de notificacions, i s'han de practicar amb aquest tots els posteriors inclosos els personals⁵².

3.1.3. Postulació processal

Si bé en principi es pot aplicar la regla general, d'acord amb la qual es necessita un procurador que representi i un advocat que defensi l'imputat, hi ha excepcions, unes en raó de la simplicitat del procés, com en el cas del judici de faltes en què no és necessària la seva assistència, i unes altres tenint en compte el caràcter personalíssim de determinats actes, com la declaració del processat⁵³ o la compareixença davant la citació de l'article 486 LECrim.

La representació processal

L'assistència d'un procurador que representi la part no té cobertura constitucional, a diferència de la defensa tècnica, encara que apareix en l'article 543 LOPJ, en diverses normes de la LECrim i en l'article 3 de l'EGPT.

El caràcter preceptiu de l'assistència lletrada neix en diversos moments, segons el procés del qual es tracti:

- a) En el **procés ordinari**, des del moment en què intervingui efectivament l'imputat, a excepció del supòsit d'assistència al detingut o pres, en el qual s'exigeix només la presència d'advocat⁵⁴.
- b) En el **procediment abreujat** i en el procediment per a l'enjudiciament ràpid, el reformat article 768 LECrim estableix amb caràcter general que l'advocat designat per a la defensa també tindrà habilitació legal per a representar al seu defensat. No es necessitarà, per tant, nomenar procurador fins al tràmit d'obertura de judici oral, complint fins aleshores l'advocat amb el deure d'assenyalament de domicili a l'efecte de poder fer notificacions i trasllats de documents.

Lectura complementària

Exposició de motius VII de la LO 5/2010, de 22 de juny.

⁽⁵²⁾Art. 119 LECrim.

⁽⁵³⁾Article 385 LECrim.

⁽⁵⁴⁾Article 17.3 CE i 520 LECrim.

La defensa tècnica. El dret a l'assistència lletrada

Previst en l'article 24.2 CE, constitueix un dret fonamental, reforçat per a l'assistència de lletrat al detingut en les diligències policials i judicials⁵⁵. Segons constata el Tribunal Constitucional, el seu contingut va ineludiblement unit al dret de defensa⁵⁶.

⁽⁵⁵⁾Article 17.3 CE.

⁽⁵⁶⁾STC 22-4-1987 i 6-3-1995, entre d'altres.

La necessitat de l'assistència lletrada sorgeix des del moment en què hi ha imputació contra un determinat subjecte⁵⁷.

⁽⁵⁷⁾Article 118.III i 775 LECrim.

La reforma parcial de la Llei d'enjudiciament criminal, per Llei 38/2002, de 24 d'octubre, atorga rang legal al que era fins aquell moment una pràctica més o menys generalitzada: el dret de l'imputat a entrevistar-se reservadament amb el seu advocat, tant abans com després de prestar la primera declaració judicial.

L'exigència del lletrat cedeix en dos supòsits:

- a) En els judicis de faltes, amb el matís important que representa l'aplicació del que hi ha disposat en els articles 118 i 121 LECrim en virtut del que preveu l'article 962.2 LECrim.
- b) Quan es tracti de processos per delictes contra la seguretat del trànsit⁵⁸, fins i tot encara que l'imputat estigui detingut.

⁽⁵⁸⁾Article 520.5 LECrim.

3.1.4. Presència i absència de l'imputat

L'exercici del *ius puniendi* exigeix exercir de manera efectiva el dret de defensa, fet que implica:

- a) El compliment estricte del principi de contradicció ("ningú pot ser condemnat sense ser efectivament escoltat en un judici").
- b) La irrenunciabilitat d'aquest.

Totes dues circumstàncies condueixen a la ineludible necessitat de la presència de l'acusat en la fase de judici oral i a l'obligació que té l'imputat de compareixer. D'aquí que l'ordre judicial de compareixença es pugui convertir en ordre de detenció davant la incompareixença injustificada⁵⁹.

⁽⁵⁹⁾Article 487 LECrim.

En la fase instructora la presència de l'imputat no és necessària, i fins i tot, és freqüent que el seu decurs s'encamini fonamentalment a determinar qui ha de ser escoltat com a acusat, amb excepció d'algunes diligències d'investigació i la pràctica de prova anticipada.

En la fase del judici oral, la presència de l'imputat és necessària perquè es pugui fer efectivament el judici. Aquesta és la raó a la qual obeeix l'anomenada *requisitòria*, que representa la crida, cerca i captura de l'acusat i la seva declaració com a rebel amb les conseqüències previstes per la llei⁶⁰.

⁽⁶⁰⁾Article 784.4 LECrim.

És possible la celebració del judici en absència de l'acusat:

a) En el judici de faltes⁶¹.

⁽⁶¹⁾Article 971 LECrim.

b) En el procediment d'injúria i calúmnia contra particulars⁶².

⁽⁶²⁾Article 814 LECrim.

La necessitat de garantir suficientment aquesta compareixença: la requisitòria

A més a més de la integració en aquest punt de tota la teoria general sobre actes de comunicació amb les parts i les garanties que s'han de complir a aquests efectes, la LECrim recull un instrument específic per a procurar la compareixença de l'imputat: la *requisitòria*⁶³.

⁽⁶³⁾Articles 835 i següents; 512 a 515; 784.4 i 839 LECrim.

La declaració de rebel·lia com a conseqüència jurídica de la incompareixença

Transcorregut el termini fixat en la requisitòria sense que s'hagi presentat l'absent, persona jurídica o el representant de la persona jurídica, l'òrgan jurisdiccional dictarà interlocutòria declarant-lo rebel⁶⁴.

⁽⁶⁴⁾Articles 834, 839 i 839 bis LECrim.

Els efectes de la declaració variaran segons la fase processal en què es trobi el procés.

- Si es troba en fase instructora, el procés continuarà fins a finalitzar-la, posteriorment se suspendrà i s'arxivaran les actuacions i peces de convicció que poguessin conservar-se, llevat d'aquelles que pertanyin a tercers no responsables⁶⁵.
- Si la causa es troba pendent de la celebració de judici oral, aquest se suspendrà i s'arxivaran les actuacions, i es tornaran així mateix els efectes de tercers⁶⁶.

⁽⁶⁵⁾Article 840 LECrim.

⁽⁶⁶⁾Article 848 LECrim.

L'extradició activa

L'extradició activa és l'acte en virtut del qual l'Estat espanyol sol·licita a un altre estat el lliurament d'una persona a qui s'atribueix la comissió d'un fet delictiu. El procediment per a això es troba regulat en els articles 824 a 833 de la LECrim, amb les següents notes generals.

Es pot sol·licitar l'extradició de les persones sobre les quals s'hagi dictat una interlocutòria de presó o hagi recaigut sentència ferma (art. 825 de la LECrim) sempre que, a més, es doni alguna de les següents circumstàncies en l'imputat:

- 1) Ser espanyol que, havent delinquit a Espanya, s'hagi refugiat o hagi fugit a un país estranger⁶⁷.
- 2) Ser espanyol que, havent atemptat a l'estranger contra la seguretat de l'Estat, es refugii en un país diferent d'aquell en el qual va delinquir.
- 3) Ser estranger que, havent de ser jutjat a Espanya, s'hagi refugiat en un país que no és el seu⁶⁸.

⁽⁶⁷⁾Article 23 LOPJ.

⁽⁶⁸⁾Article 826 LECrim.

Es requereix, a més:

- 1) Que l'extradició estigui prevista en els tractats vigents a l'estat en el territori del qual es trobi la persona reclamada.
- 2) En defecte de tractat, si l'extradició està prevista d'acord amb el costum vigent al territori de la nació a què es demani l'extradició.
- 3) En defecte dels dos casos anteriors, quan l'extradició sigui procedent pel que fa a la reciprocitat⁶⁹.

⁽⁶⁹⁾Article 827 LECrim.

L'ordre europea de detenció i lliurament

- 1) **Concepte.** L'ordre de detenció europea és una resolució judicial dictada en un estat membre de la Unió Europea amb vista a la detenció i el lliurament per un altre estat membre d'una persona que es reclama per a l'exercici d'accions penals o per a l'execució d'una pena o una mesura de seguretat privatives de llibertat (article 1 de la Llei 3/2003 i Llei orgànica 2/2003, de 14 de març, sobre l'Ordre europea de detenció i lliurament, d'ara endavant anomenada Llei sobre OEDL).
- 2) **Àmbit d'aplicació.** Delimitat, en primer terme, pels estats membres de la Unió Europea, la disposició transitòria segona de la Llei 3/2003, de 14 de març, estableix la seva aplicació als estats membres que hagin notificat a la Secretaria General del Consell i a la Comissió de la Unió Europea el text

i l'entrada en vigor de les disposicions d'adaptació de les seves legislacions nacionals.

- 3) **Delimitació objectiva.** L'objecte de l'Ordre europea es realitza combinant un doble criteri, segons la finalitat perseguida (exercici d'accions penals, compliment d'una condemna o pena) i el tipus de delictes amb relació, en aquest últim cas, a la pena que es preveu contra aquest (pena o mesura de seguretat privativa de llibertat la durada de la qual sigui com a màxim de dotze mesos, condemna no inferior a quatre mesos de privació de llibertat, article 5.1.a i 5.1.b de la Llei sobre OEDL).
- 4) **Procediment.** El contingut de l'ordre s'explica en l'article 3 de la Llei sobre OEDL, a més a més de la inclusió de formularis al final del text legal.

El procediment distingeix entre si és conegut o no el parador de la persona reclamada⁷⁰, els mitjans de transmissió⁷¹ i la possibilitat de lliuraments temporals per a la pràctica de diligències penals o la celebració de vista oral, així com l'eventualitat de traslladar-se a l'estat d'execució a fi de prendre declaració a la persona⁷².

⁽⁷⁰⁾Articles 6.1 i 6.2 Llei sobre OEDL.

⁽⁷¹⁾Article 7 Llei sobre OEDL.

⁽⁷²⁾Article 8.1 Llei sobre OEDL.

Judici en absència en el procediment abreujat

La possibilitat de celebrar el judici en absència de l'acusat es preveu, en el procediment abreujat quan concorren les circumstàncies que s'assenyalen a continuació.

- a) Que es tracti de delictes perseguits amb una pena privativa de llibertat de fins a dos anys o de sis, si és d'una altra naturalesa.
- b) Que la celebració del judici en absència hagi estat sol·licitada pel fiscal o alguna part acusadora, després que s'hagi constatat la incompareixença de l'acusat a l'acte del judici.
- c) Que el jutge, un cop ha escoltat la defensa, estimi que hi ha suficients elements per a l'enjudiciament⁷³.

⁽⁷³⁾Article 786.1.II LECrim.

A aquests requisits s'hi ha d'afegir que l'absència de l'acusat al judici sigui injustificada, circumstància que la llei posa en relació directa amb les notificacions. Es considera injustificada aquesta absència quan la notificació hagi estat personal o s'hagi dut a terme en el domicili o a la persona que assenyala l'article 775 LECrim.

El condemnat en absència d'acord amb l'assenyalat pot comparèixer o ser trobat en qualsevol moment posterior, i en aquesta hipòtesi se li notificarà la sentència dictada en primera instància o en apel·lació, i se li transmetrà la possibilitat de recórrer en anul·lació en els terminis i supòsits de l'article 793.2 LECrim⁷⁴.

(74) Article 793.1 LECrim.

3.2. El responsable civil

El responsable civil és la persona contra la qual es dirigeix l'acció civil acumulada a la penal. Això és, aquella que, si s'escau, haurà de restituir la cosa, reparar el dany o indemnitzar els perjudicis ocasionats⁷⁵. Aquesta responsabilitat civil pot ser directa o subsidiària.

(75) Article 109 a 122 i 125 CP; 100 a 117, 320, 615 a 621, 635, 650, 655, 742, 764, 765, 781.1, 784.1 i 788.1.II LECrim; 1089, 1092, 1813 i 1956 CC.

3.2.1. El responsable civil directe

És l'autor del fet punible, la responsabilitat del qual neix directament dels articles 100 LECrim i 116.1 CP. La condició de demandat la tindran els autors i els còmplices, que seran responsables solidàriament entre si i subsidiàriament per les quotes corresponents als altres responsables.

La responsabilitat penal d'una persona jurídica comportarà la seva responsabilitat civil en els termes establerts en l'article 110 d'aquest Codi de manera solidària amb les persones físiques que fossin condemnades pels mateixos fets⁷⁶.

(76) Art. 116.3 i 110 CP.

Al costat d'aquests hi ha altres persones, no responsables criminalment, però que sí que són responsables civils i de manera directa:

a) Els asseguradors de les responsabilitats pecuniàries, fins al límit de la indemnització legalment establerta o convencionalment pactada⁷⁷.

(77) Article 117 CP.

b) El qui per títol lucratiu hagués participat dels efectes d'un delictes o falta, que resulta obligat a la restitució de la cosa o al rescabament del dany fins a la quantia de la seva participació⁷⁸.

(78) Article 122 CP i 615 LECrim.

c) En els casos que s'aprecii alguna de les circumstàncies previstes en els diferents apartats de l'article 20 del CP o en l'article 14 CP, és possible que l'autor de la conducta no sigui penalment responsable. Això no obstant, no impedeix que s'aprecii la seva responsabilitat civil directa, i també la d'altres persones, d'acord amb les regles establertes en l'article 118 CP.

3.2.2. El responsable civil subsidiari

El responsable civil subsidiari és la persona, diferent del responsable directe, que davant la insolvència d'aquest respon de les conseqüències civils del fet delictiu. El Codi penal determina aquest tipus de responsabilitat en els articles 120 i 121.

3.2.3. La intervenció del responsable civil en el procés

Si la responsabilitat sorgeix del que s'ha actuat en la fase instructora i s'atribueix a l'imputat-acusat, el jutge pot ordenar que es presti suficient fiança com per a assegurar les responsabilitats pecuniàries que es puguin derivar del procés, i s'ordeni en la mateixa interlocutòria l'embargament de béns suficients per a cobrir aquestes responsabilitats si l'imputat no prestés fiança⁷⁹.

⁽⁷⁹⁾Article 589 a 614 LECrim.

Si, per contra, d'allò actuat en la instrucció la responsabilitat s'atribueix a un tercer, diferent de l'imputat, la LECrim estableix un procediment incidental per a determinar la seva legitimació com a demandat en el procés civil acumulat⁸⁰; és l'única manera d'evitar una eventual condemna *inaudita parte*⁸¹.

⁽⁸⁰⁾Article 615 a 621 LECrim.

⁽⁸¹⁾STS 1-4-1987.

En la fase de judici oral, tant si es tracta de l'imputat com d'un tercer, la seva intervenció s'articula de la mateixa manera que la de l'actor civil:

a) Presentant l'escrit de conclusions corresponent, numerades i correlatives a les de qualificació que a ells es refereixi, indicant si estan o no conformes amb cadascuna, o altrament, consignant els punts de divergència⁸².

⁽⁸²⁾Article 652 LECrim en relació amb els articles 651.II i 650.II.

b) Després d'haver practicat la prova, elevant a definitives les conclusions provisionals⁸³ i presentant l'informe corresponent⁸⁴.

⁽⁸³⁾Article 732 LECrim.

⁽⁸⁴⁾Article 736 LECrim.

3.3. Les parts i la víctima (breu introducció)

Si, des del punt de vista dels subjectes del procés, la part es refereix a qui s'inclou en un procés i sobre el qual en recauran els efectes, des del de la criminologia la víctima ofereix una perspectiva singular, ja que en la majoria dels sistemes de dret comparat a la víctima se li atorga una posició fora del procés, mentre que en el model espanyol se la inclou entre les parts.

La víctima, tradicionalment oblidada pel sistema penal i processal penal, és el primer subjecte a qui s'han oferir accions, i se l'ha d'instruir sobre aquest dret perquè pugui intervenir en el procés com a part⁸⁵. Si l'acusador particular no ha demanat la iniciació del procés per mitjà de querrela, l'article 110 LECrim li marca un límit preclusiu per a mostrar-se part mitjançant l'escrit de perso-

⁽⁸⁵⁾Article 109 LECrim.

⁽⁸⁶⁾Articles 642, 643 i 649 LECrim.

⁽⁸⁷⁾Articles 782.2.a i 783.2 LECrim.

nació, abans del tràmit de qualificació⁸⁶. En el procés abreujat, encara que no es fixi un termini preclusiu, s'ha de fer en el tràmit de presentació de l'escrit d'acusació⁸⁷.

La reforma de la LECrim de 2002 va incorporar textualment i detalladament les exigències dels deures d'informació a les víctimes que preveu la legislació vigent⁸⁸, com també dels drets que preveuen els articles 109 i 110 LECrim esmentats. En efecte, l'article 771.1 LECrim assenyala, com a deure de la policia en el temps imprescindible i, en tot cas, durant la detenció si n'hi ha, instruir l'ofès sobre els drets següents:

- a mostrar-se part en la causa sense necessitat de formular querella;
- a nomenar un advocat o instar el nomenament d'un d'ofici en cas de ser titular del dret a l'assistència jurídica gratuïta;
- a, una vegada personat en la causa, prendre coneixement del que s'ha actuat, sense perjudici del que disposen els articles 301 i 302 LECrim i instar el que convingui al seu dret.

⁽⁸⁸⁾ Llei 35/1995, d'11 de desembre, d'ajudes i assistència a les víctimes de delictes violents i contra la llibertat sexual.

3.3.1. La víctima

De manera paral·lela al desenvolupament dels sistemes en la història, la víctima va ocupar originàriament una posició central com a acusador, tant en defensa del seu interès particular com de l'interès públic, i corresponia a l'Estat tramitar l'acusació, formar el jurat i assegurar l'execució de la sanció.

A partir de la distinció entre interès privat i públic a Roma i sobretot de l'assumpció per l'Estat de la persecució penal, la víctima gairebé va desaparèixer de l'escena processal en donar-se per fet que el funcionari que actuava en nom de l'Estat ho feia també en nom de la víctima. Aquest trànsit s'ha valorat posteriorment com un primer avenç social, en reprimir els particulars instints de venjança i en sotmetre l'exercici d'aquell dret a unes formalitats i terminis, en què el *ius puniendi* exerceix una funció de retorsió, entesa com a satisfacció de la necessitat psicològica de la víctima d'infligir un patiment a qui prèviament el va infligir a ella.

Amb l'aparició dels delictes públics, el dret penal es va separant d'aquesta configuració que avui correspondria al procés civil, i al costat de l'acció privada de la víctima es reconeix a tot membre del grup el poder d'exercitar l'acció en nom de la col·lectivitat. Les funcions de naturalesa intimidatòria (general o individual) del *ius puniendi* s'anteposen a la satisfacció dels interessos de la víctima i, encara que no es pugui afirmar que aquesta última necessitat desa-

pareix del tot, el monopoli estatal sobre el *ius puniendi* i l'eradicació de les reaccions privades posen de manifest l'atenció prioritària al compliment efectiu de l'amenaça penal.

A partir del segle XVII la víctima ha passat d'una posició en què actuava com a suport de l'estratègia de l'acusació (informador o testimoni) a una orientació ben diferent que es va visualitzar específicament a partir dels judicis de Nuremberg a Alemanya.

Amb el pas del temps i fins a les acaballes del segle XX han anat apareixent diverses tendències cap a la protecció de la víctima del delictes que incideixen en la concepció del procés penal i la finalitat de les quals no s'adreça únicament a l'aplicació del dret penal sinó, a més, a la reparació del dany ocasionat. Aquest objectiu adopta dues variants: una de més reduïda, que el compleix mitjançant la reparació civil, amb l'exercici de l'acció civil dins o fora del mateix procés penal; i una de més de àmplia que es tradueix en atribuir a la víctima drets processals més o menys amplis en relació amb l'objecte del procés.

Per la seva banda, en el pla del dret internacional s'ha passat de no esmentar la víctima en els textos internacionals de protecció de drets humans, com el Conveni europeu de drets de l'home a Europa, la Carta interamericana de drets humans o la Declaració internacional de drets civils i polítics, a un clar moviment per a "visualitzar-la" a l'ONU i el Consell d'Europa (Declaració de principis bàsics de la justícia per a les víctimes i els abusos de poder, NY, UN, 1985 i "La posició de la víctima en el marc del dret penal i processal penal", del Consell d'Europa, 1985), que ha conduït a esmentar-la en l'article 68 de l'Estatut de Roma i, encara més, a propiciar-ne la participació en la fase preliminar davant el Tribunal Penal Internacional.

La seva situació processal en l'actualitat continua tenint un caràcter residual, l'exclou com a part i fins i tot s'arriben a obrir debats sobre el fet de ser objecte d'utilització a manera d'instrument legitimador de tendències més punitives, i alhora constituir la figura processal que concita un interès més gran i un desenvolupament legislatiu més progressiu en la difícil harmonització europea.

En aquest últim sentit, la Decisió marc de 15 de març de 2001 (DM), relativa a "l'Estatut de la víctima en el procés penal", va adquirir una transcendència singular a partir de la coneguda sentència Pupino, que va portar a modificar les legislacions processals de molts països de la UE i, posteriorment, a la Recomanació (2006) 8 sobre assistència a les víctimes de delictes.

Molt resumidament, aquesta Decisió marc cerca una tutela millor i més eficaç al llarg de tot el procés, amb la *idea essencial* de concebre i tractar les necessitats de la víctima de manera integrada i articulada, evitant solucions parcials

o incoherents que puguin implicar l'anomenada *victimització secundària*. Per aquest motiu les seves disposicions no es limiten a la protecció dels interessos de la víctima en el marc del procés penal.

A partir d'aquesta decisió, *l'Estatut de la víctima en el procés penal* comporta reconèixer a la víctima un conjunt de drets i garanties, que impliquen, alhora, un deure dels Estats membres que incorporen aquests drets i garanties a les respectives legislacions processals penals:

1) Drets de caràcter processal: dret de respecte i reconeixement, dret d'audiència, dret de presentació de proves, dret a rebre informació i garanties de comunicació (en iniciar-se el procés, i també del seu curs), dret a rebre informació sobre la posada en llibertat del presumpte autor del fet delictiu, dret a no rebre informació, dret d'assistència específica i gratuïta;

2) Drets extraprocessals, de tipus protector: dret a la protecció, que al seu torn comprèn el dret a la protecció de la vida privada, a no estar en contacte amb l'autor del fet delictiu i a adaptar les condicions de declaració a la situació de la víctima, i als quals s'uneix, finalment, el dret a indemnització en el marc del procés penal.

A més, la Decisió marc estableix una sèrie d'instruments i mecanismes que els Estats membres han d'incorporar a les legislacions respectives, i que tenen l'objectiu de garantir un reconeixement efectiu dels drets de la víctima en la pràctica processal penal, entre els quals sobresurten la mediació penal, mesures en relació amb les víctimes residents en un altre Estat membre, cooperació entre Estats, serveis especialitzats i organitzacions de suport a les víctimes, i també la formació dels professionals que entren en contacte amb la víctima.

Tot aquest grup de drets s'ha d'adequar convenientment mitjançant les diferents lleis de transposició, i correspon a cada Estat membre decidir l'abast i la compatibilitat amb la configuració interna del seu procés amb un objectiu que no és tant harmonitzar com establir normes mínimes sobre la protecció de la víctima, oferint un nivell elevat de protecció, encara que això no garanteixi un tracte equivalent al de les parts en el procés⁸⁹.

⁽⁸⁹⁾ STJUE de 21 d'octubre de 2010, Eredics i Sápi, C-205/09, Rec. p. 1-0000, apt. 37.

4. L'objecte del procés penal. Les qüestions prejudicials

Si, com s'ha assenyalat abans, d'acord amb l'article 100 LECrim "de todo delito o falta nace acción penal para el castigo del culpable y puede nacer también acción civil", perquè hi hagi procés es necessita que es produeixi un fet –del qual es parteix com d'hipotèticament esdevingut– i al qual la llei penal atribueix una pena de les compreses en l'article 33 CP. A més, si bé de manera eventual i amb el contingut que després s'assenyalarà, pot ser objecte del procés penal l'acció civil per a la declaració i execució de les obligacions civils nascudes de l'acte punible.

Què se sotmet a la consideració del jutge? Quins elements determinaran els criteris de jurisdicció i competència? Què s'entendrà pendent d'un procés i, per tant, sense la possibilitat que es torni a tractar fins que sigui resolt (litispendència)? Què delimitarà l'àmbit sobre el qual pot i s'ha de pronunciar l'òrgan judicial (congruència)? Sobre què recaurà la resolució final, excloent un procés posterior (cosa jutjada)? En definitiva, quins elements configuren l'objecte del procés penal?

4.1. Elements delimitadors de l'objecte del procés penal

De manera general, es pot dir que identifiquen l'objecte del procés penal dos elements, un de subjectiu i altre d'objectiu.

4.1.1. Subjectivament

Subjectivament l'acció penal se circumscriu a la persona de l'acusat.

Hi ha tantes accions com persones contra les quals es dirigeixi l'acusació, tot i que el fet punible sigui únic; d'aquí ve l'obligació d'acumular a un procés en curs els delictes connexos, entenent com a tals els que s'han comès simultàniament per dues o més persones⁹⁰.

⁽⁹⁰⁾Article 17.1r. i 2n. LECrim.

4.1.2. Objectivament

L'acció penal s'ha d'identificar pel fet punible, que integra la seva fonamentació fàctica, sense perjudici del que posteriorment s'afegirà en relació amb la fonamentació jurídica o títol de condemna.

El fet punible o fonament fàctic

Encara que la LECrim no esmenta ni defineix l'objecte del procés penal, i s'hi refereix de manera indistinta com a *delicte*⁹¹, o simplement com a *fet*⁹², resulta indiscutible la rellevància del fet en cadascuna de les fases del procés penal:

1) En la **fase instructora o preliminar** (sumari o diligències prèvies) fixar aquest fet i les seves circumstàncies constitueix –al costat de determinar si es pot raonablement imputar una persona– la seva finalitat essencial, a la qual s'encaminen totes les diligències del títol V, llibre I de la LECrim⁹³.

2) En el **període intermedi**, s'establirà la necessitat d'obrir judici oral sempre que hi hagi fet i imputat, rebutjant-lo quan el fet no hagi existit o no sigui punible.

3) Finalment, aquest fet, tal com s'inclou en l'escrit de qualificació, fixarà els extrems sobre els quals s'ha de pronunciar el jutge⁹⁴.

Sobre la rellevància de l'**element fàctic** no hi ha cap controvèrsia, el fet pel qual s'acusa és determinant amb caràcter general. Ara bé, aquest fet punible es pot considerar com a esdevenir històric deslligat de tota valoració jurídica (teoria naturalista) o com a fet subsumible en alguna norma del Codi penal (teoria normativista).

El fonament jurídic: el títol condemnatori

Com ja va exposar encertadament Gómez Orbaneja, no es pot considerar objecte del procés ni una figura delictiva concreta ni una conseqüència penal determinada. Una cosa és que l'acusació hagi de contenir una qualificació jurídica i un concret *petitum*⁹⁵ i una altra que a aquests elements correspongui un paper determinant de l'objecte.

El concepte juridicoprocesal del fet no coincideix amb el concepte juridicosubstantiu en el sentit del Codi penal. Si l'objecte fos un *crimen* i no un *factum* n'hi hauria prou de modificar el punt de vista jurídic, la qualificació, per a excloure la litispendència o la cosa jutjada, és a dir, per a tornar a jutjar la mateixa persona pel mateix fet qualificant-lo d'una altra manera.

Exemple

Quan s'ha formulat una acusació contra una persona per apropiació indeguda, si de l'aportat i provat en el judici oral el jutge o tribunal entenen que no correspon a aquest delicte, però sí al d'estafa poden condemnar sense cometre incongruència? Els fets són els mateixos, però no ho és la qualificació.

⁽⁹¹⁾Article 269, 299, 300, 313, 326, 781 LECrim.

⁽⁹²⁾Article 760, 771.2a., 775, 779.1.2a. LECrim.

⁽⁹³⁾Article 299 i següents, 777 i següents LECrim, i especialment 779.4a. i 781.

⁽⁹⁴⁾Article 650.l.1a. a 5a.i 781.1 LECrim.

⁽⁹⁵⁾Article 650.l.2a. LECrim.

El panorama actual presenta una notable diversitat de configuracions, legals i jurisprudencials, entorn de si el fonament condemnatòri forma part o no de l'objecte del procés.

Els factors que s'han de considerar són els següents:

- a) La diferent articulació d'aquest extrem en els processos ordinaris, abreujat, de faltes i davant el Jurat.
- b) Una creixent confusió entre el principi acusatori, el principi de contradicció i la interdicció de tota indefensió.
- c) Una jurisprudència oscil·lant.

Efectivament, mentre que el canvi de qualificació jurídica es preveu en el procés ordinari per delictes greus, per mitjà de la proposició de l'anomenada *tesi*⁹⁶, perquè les parts davant l'error modifiquin la qualificació, si posteriorment alguna de les parts acusadores no assumeix aquesta tesi, d'acord amb la doctrina i jurisprudència dominants, el tribunal es veuria obligat a absoldre. Si no es fes així, s'argumenta, l'òrgan judicial es converteix en acusador vulnerant el principi acusatori. I passa el mateix amb l'apreciació d'agreujants.

⁽⁹⁶⁾Article 733 LECrim.

Exemple

En l'exemple anterior (quan s'ha formulat una acusació contra una persona per apropiació indeguda, i del que s'ha aportat i provat en el judici oral el jutge o tribunal entenen que no correspon a aquest delictes, però sí al d'estafa) no es podria condemnar per estafa.

En el procediment abreujat, l'article 788.3 i 4 en relació amb l'article 789.3 LECrim procuren un difícil equilibri entre el principi acusatori, la necessitat de contradicció, les facultats jurisdiccionals i la necessitat de congruència de la sentència. L'apartat 3 de l'article 788 LECrim assenyala que, acabada la pràctica de la prova, es pot requerir a l'acusació i a la defensa per a:

- Ratificar o modificar les conclusions definitives.
- Exposar oralment el seu parer sobre la valoració de la prova i la qualificació jurídica dels fets.

També podran fer-ho, si així ho requereix el jutge o tribunal, aclarint els fets concrets de la prova o la valoració jurídica dels fets, sotmetent-los a debat una o diverses preguntes sobre punts determinats.

Amb motiu d'aquests aclariments, o fins i tot sense que s'hagin sol·licitat, és possible que l'acusació varii les seves conclusions definitives, d'alguna de les maneres següents:

- Modificant la tipificació final dels fets.
- Apreciant un grau més elevat de participació o d'execució.

- Apreciant circumstàncies d'agreujament de la pena.

En aquest cas, i si la defensa ho sol·licita, es pot ajornar la sessió, fins a deu dies, perquè pugui preparar les seves alegacions i aportï els elements de descàrrec.

Després de la pràctica d'una nova prova, si escau, les parts acusadores podran, al seu torn, modificar les seves conclusions definitives⁹⁷.

La correlació entre acusació i sentència (la congruència penal) es delimita assenyalant que no es podrà imposar una pena més greu de la sol·licitada, ni condemnar per delictes diferents quan aquest comporti una diversitat de bé jurídic protegit o mutació substancial del fet jutjat. Aquests límits s'exceptuen en cas que s'hagin assumit per les acusacions les qüestions suggerides en el tràmit de l'article 788.3.II LECrim.

⁽⁹⁷⁾ Article 788.4 LECrim.

L'homogeneïtat i la seva incidència en el canvi de qualificació

Enfront de les dificultats assenyalades amb vista a la impossibilitat de condemnar quan l'error en la qualificació condueix que el Tribunal, sota pena d'esdevenir acusador (per variar la qualificació), hagi d'absoldre, el Tribunal Suprem ha elaborat una doctrina conforme a la qual el canvi de qualificació no provoca indefensió i resulta possible sense incórrer en incongruència quan els béns jurídics protegits pels dos possibles delictes en presència són homogenis; no serà possible, per contra, si són heterogenis.

Delictes homogenis i heterogenis

Alguns exemples de delictes homogenis: amenaces i coaccions; encobriment; malversació de fons públics i apropiació indeguda. L'estafa i apropiació indeguda, robatori amb força i coaccions, són exemples de delictes heterogenis.

La petició de condemna

A diferència del procés civil, on hi poden haver accions merodeclaratives i constitutives, la pretensió penal sempre ha de ser de condemna. Ara bé, constitueix element essencial de l'objecte del procés?

Fins fa ben poc la resposta unànime i indubtable era negativa. Si hi ha una pretensió genèrica de condemna, l'òrgan jurisdiccional exercita la seva funció en el marc de la pena que assenyalava el Codi penal, partint del títol de condemna sol·licitat, i podent recórrer la pena en tota la seva extensió. A aquesta facultat s'assenyalava únicament un límit, el de no imposar una pena superior en grau al del títol de condemna, tret que el tribunal utilitzi la fórmula de l'article 733 LEC o, en el cas del procediment abreujat, el que hi ha previst en els articles 788.3 LEC i 4 LEC i 789.3 LEC.

Lectures recomanades

Sobre delictes homogenis i heterogenis, vegeu: STEDH, Gea Catalan, de 10 de febrer de 1995; STC 134/1986 i 17/1988; i STS 23 de l'11 de 1989, 5 del 7 de 1990, 29 de l'11 de 1989, 11 del 5 de 1990, 5 del 7 de 1993, de 22 del 4 de 1996, 28 del 2 de 1990, del 5 del 2 de 1993 i de 23 del 3 de 1993.

4.2. Característiques de l'objecte del procés penal: delimitació progressiva i immutabilitat

La mateixa naturalesa del fet i del subjecte que després configuraran l'objecte d'un procés penal, al mateix temps que justifiquen una primera fase instructora tendent a delimitar tots dos extrems, representen una progressiva fixació d'aquest objecte, que pot anar variant fins a un moment determinat en el qual, delimitat, esdevé immutable.

El fet que es posa en coneixement d'un jutge, tant si és per mitjà d'un atestat, d'una denúncia o d'una querella, serveix per a fixar qüestions determinades per a les quals l'objecte del procés és condicionant (jurisdicció, competència, tipus de procediment, litispèndia, connexió, entre d'altres). No obstant això:

- a) Pot ser que no n'hi hagi prou per a la correcta incoació i d'aquí, per exemple, l'existència de les anomenades *diligències indeterminades*, mitjançant les quals es pretén orientar el procés en la direcció adequada.
- b) Pot ser que els elements identificadors de l'objecte vagin canviant, provocant la necessitat de canvis procedimentals.
- c) Pot ser que es conegui un nou fet punible, que si és connex conduirà a una acumulació d'objectes, i si no ho és durà a deduir el corresponent testimoniatge per a obrir un nou procediment.

Una vegada exercida l'acusació, l'òrgan judicial s'ha de pronunciar sobre aquesta, sense que estigui permès a les parts posar fi al procés, com ocorre en el procés civil. Per més que, després de les sessions del judici oral, el seu parer inicial respecte a la tipicitat del fet, la seva perpetració o atribució a l'acusat resulti radicalment alterat, no podran evitar la sentència sobre el fons, absolutòria o condemnatòria; es diu, per tant, que l'acusació esdevé irrevocable⁹⁸.

4.3. Moment i forma de fixació de l'objecte del procés

Pel que fa al moment i forma de fixació de l'objecte del procés, en el seu element fàctic, té un tractament diferent en cada procés.

En el **procés ordinari** per delictes greus els escrits de qualificació provisional marquen quan i com es determina⁹⁹ i, a partir d'aleshores, no es podran incloure fets diferents als investigats en el sumari, encara que sí que es podran incloure qualificacions diverses que, originades per la prova practicada, es poden incloure en les qualificacions definitives¹⁰⁰.

En el **procediment abreujat**, si bé l'article 783 LECrim no especifica el contingut de la interlocutòria d'obertura del judici oral, resulta clar que en aquest o es recollirà el fet pel qual s'obre el judici oral o es farà la remissió corresponent

Canvis procedimentals

Els procediments canvien amb freqüència en processos incoats per mitjà de "diligències prèvies" que després deriven cap a processos ordinaris o procediments davant el tribunal del jurat.

⁽⁹⁸⁾ Article 144 i 742.I LECrim.

⁽⁹⁹⁾ Article 650.I.1 LECrim.

⁽¹⁰⁰⁾ Article 732 LECrim.

als escrits d'acusació. El dubte s'aclareix d'acord amb el que estableix la regla 4a. de l'article 779.1 LECrim, on es prescriu que la interlocutòria en virtut de la qual se segueix el procediment abreuja ha de contenir la determinació dels fets punibles i la identificació de la persona a qui s'imputen.

Finalment, en el **procediment davant el tribunal del jurat**, l'article 33.a) LOTJ disposa que la interlocutòria d'obertura determinarà el o els fets d'entre els quals han estat objecte de l'acusació i respecte als quals es consideri que l'enjudiciament és procedent.

No obstant això, l'element subjectiu ha d'haver quedat establert en la fase instructora. D'altra manera, resultaria impossible complir amb el mandat constitucional de no poder acusar ningú que prèviament no hagi adquirit la condició d'imputat.

4.4. L'acció civil en el procés penal

Al costat de l'acció penal, de la qual s'ha parlat fins ara, el nostre sistema processal admet, i en alguna mesura potencia, l'exercici de l'acció civil per a la declaració i execució de les obligacions civils nascudes de l'acte punible.

L'article 100 LEC assenyala que de tot delictes o falta pot néixer també acció civil per a la restitució, reparació i indemnització. El títol V, llibre I, articles 109 a 126 CP tracta de la responsabilitat civil derivada dels delictes i faltes i de les costes processals. I, finalment, l'article 1092 CC recull les obligacions civils que neixen de delictes i faltes i que es regeixen pel CP.

L'acumulació de l'acció civil en el procés penal no és necessària, sinó facultativa. L'exercici de l'acció civil té, així mateix, caràcter eventual, ja que el tribunal penal només es pronunciarà sobre l'acció civil en cas que la sentència sigui condemnatòria.

4.4.1. Contingut de l'acció civil

De totes les possibles conseqüències juridicocivils que es poden produir a causa del dany originat per la comissió d'un fet punible¹⁰¹, la legislació penal i processal penal¹⁰² redueixen a tres les pretensions civils acumulables: la restitució de la cosa, la reparació del dany causat i la indemnització del perjudici.

⁽¹⁰¹⁾Article 1089 CC.

⁽¹⁰²⁾Article 109 a 115 CP i 100 i 650.II LECrim.

La restitució

En primer terme, es preveu com a possible pretensió civil, la dirigida a obtenir la restitució de les coses objecte del delictes¹⁰³, el règim jurídic principal del qual s'estableix en l'article 111 CP.

⁽¹⁰³⁾Article 110.1 CP.

D'altra banda, cal afegir a aquesta pretensió una sol·licitud d'indemnització per a reparar els danys materials.

La reparació del dany i la indemnització de perjudicis

Encara que el Codi penal diferenciï tots dos conceptes en els articles 110, 112 i 113, en definitiva, es tracta d'una pretensió semblant, que consisteix en què, davant la impossibilitat de restituir, el responsable s'haurà de reparar o indemnitzar el dany ocasionat.

Aquesta reparació abastarà els danys patrimonials i els morals, inclosa la indemnització pel lucre cessant; i tant els ocasionats a l'agraviat com a la seva família o a un tercer¹⁰⁴.

⁽¹⁰⁴⁾Article 113 CP i STS de 15 de juny de 1959, 24 d'abril de 1964, 15 de març de 1967, 2 de febrer de 1968 o 21 de desembre de 1971.

4.4.2. Subjectes legítims

La **legitimació activa** l'ostenta l'ofès o perjudicat que ha sofert els danys i perjudicis o ha perdut la possessió de la cosa.

La **legitimació passiva** correspon a qui ha participat en la conducta delictiva que ha produït aquelles conseqüències. D'aquí ve el fet, que generalment, la part processal passiva sigui, a més, responsable civil directa.

Per expressa disposició legal, a més, es pot produir el cas que subjectes jurídics diferents dels participants en els fets siguin responsables civils directes o subsidiaris, i també que aquesta responsabilitat s'assumeixi contractualment.

4.4.3. Règim processal de l'exercici de l'acció civil

Quant a l'articulació processal de l'exercici de l'acció civil en el procés penal, cal distingir entre la fase d'instrucció i la de judici oral.

1) Durant la **instrucció**, tant el jutge com el fiscal tenen l'obligació d'estendre la investigació als aspectes civils del fet punible, i de proveir l'assegurament del seu exercici posterior per mitjà de les mesures cautelars regulades en els articles 589 i següents LECrim (fiances i embargaments). Així mateix, el perjudicat mateix pot promoure aquests extrems compareixent a la instrucció mitjançant querella, o bé acceptant l'oferiment d'accions (també civils) que se li faci, o mitjançant adhesió¹⁰⁵. Durant la fase d'instrucció, totes les actuacions relatives a l'acció civil se substanciaran en una peça separada.

⁽¹⁰⁵⁾Article 109-110 LECrim.

2) Durant la fase de judici oral és quan pròpiament s'exercita l'acció civil, per mitjà de l'escrit d'acusació o de qualificacions provisionals¹⁰⁶, en els quals cadascun dels subjectes legítims per a això sol·licitarà del Tribunal la condemna a la restitució, a la reparació del dany o a la indemnització dels perjudicis, segons procedeixi.

⁽¹⁰⁶⁾Article 650 i 781.1 LECrim.

4.5. Acumulació d'objectes processals

El principi general és el que "cada delictes del que conegui l'autoritat judicial serà objecte d'un sumari"¹⁰⁷, és a dir, que cada procés penal versarà sobre un objecte únic: per a cada fet punible del qual es tingui notícia s'obrirà un procés penal. D'aquest principi s'exceptuen els delictes connexos, que es podran acumular en un únic procés¹⁰⁸.

⁽¹⁰⁷⁾Article 300 LECrim.

⁽¹⁰⁸⁾Article 300 *in fine* LECrim.

4.6. Qüestions prejudicials: la prejudicialitat no penal

4.6.1. Concepte

Les qüestions prejudicials (no penals) són aquelles configuracions de la llei penal substantiva que exigeixen, per a poder dictar sentència, entrar a dilucidar relacions jurídiques pròpies d'un altre ordre jurisdiccional, que operen com a antecedent lògic jurídic del sil·logisme en què s'ha de fonamentar la sentència penal.

Així, a vegades, per a poder aplicar la norma penal, el tribunal penal ha de determinar si la conducta de l'acusat s'ha projectat sobre una "cosa moble", o sobre un "dret real de domini", o si aquest "ha rebut en dipòsit" una cosa, o si l'acusat ostenta o no la condició de funcionari.

En aquests supòsits, el mateix jutge penal (qüestions prejudicials no devolutives), o bé el de l'ordre corresponent (qüestions prejudicials devolutives) han de resoldre sobre aquesta relació jurídica (amb caràcter prejudicial) abans d'enjudiciar l'objecte processal penal. En aquest sentit es parla de l'**acumulació d'un objecte processal heterogeni**.

4.6.2. Configuració legal

En la Llei d'enjudiciament criminal

Els articles 3 a 7 de la LECrim es dediquen íntegrament a aquesta matèria. El principi del qual parteix la llei és que la competència dels tribunals penals s'estén a resoldre les qüestions civils i administratives que sorgeixin amb motiu dels fets perseguits¹⁰⁹. Els articles 4 i 5 preveuen dues excepcions.

⁽¹⁰⁹⁾Article 3 LECrim.

En la Llei orgànica del poder judicial

En termes generals, això és, aplicant-lo a tot tipus de prejudicialitat i, per tant, a la no penal en el procés penal, l'article 10 d'aquesta norma estableix que "a los solos efectos prejudiciales, cada orden jurisdiccional podrá conocer de asuntos que no le estén atribuidos privativamente". Es regula així una prejudicialitat no devolutiva de caràcter facultatiu que resulta difícil de compatibilitzar amb

la que hem explicat abans. En principi, la LOPJ permet als tribunals penals de resoldre per si mateixos les qüestions civils, administratives i laborals que apareguin com a antecedents lògics de la sentència; no obstant això, tampoc no és segur que l'article 10 LOPJ hagi derogat els articles 4 a 7 LECrim, que es podrien seguir aplicant.

Resum

En aquest mòdul s'han estudiat diversos aspectes del procés penal cabdals per a entendre'n la seva dinàmica.

En primer lloc, i en relació amb els subjectes que hi intervenen, s'ha prestat atenció tant a l'òrgan judicial, estudiant els sistemes i criteris que en permeten la determinació concreta en cada cas, com a les parts. En aquest sentit, s'ha fet referència tant a les parts acusadores com a les parts acusades i a aquells subjectes que només insten, en el si del procés penal, l'acció civil, així com a la víctima.

Pel que fa a les parts acusadores, s'ha posat especial èmfasi, d'una banda, en l'explicació relativa a les funcions que desenvolupa l'òrgan oficial de l'acusació: el ministeri fiscal. D'altra banda, s'han estudiat les parts no oficials, distingint tant conceptualment com en relació amb les seves facultats el règim legal de cadascuna.

En relació amb les parts acusades, s'ha estudiat el règim de la imputació i les seves conseqüències jurídiques, amb atenció a la imputació de les persones jurídiques.

Finalment, s'ha analitzat quins són els elements que permeten de delimitar l'objecte del procés penal, qüestió que presenta una especial complexitat ateses, fonamentalment, les conseqüències processals i substantives que se'n deriven.

Activitats

1. Expliqueu els criteris per a la determinació de la competència territorial.
2. Expliqueu el tractament processal de la jurisdicció.
3. Resumiu, a partir de la lectura de la STC 310/2000, i d'altres de concordants, en quins supòsits la realització d'actes d'investigació pot representar un trencament de la imparcialitat de l'òrgan judicial.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestions breus

1. Citeu i expliqueu breument quins són els criteris de determinació de la jurisdicció penal.
2. Citeu els criteris que utilitza la LECrim per a determinar la competència objectiva.
3. Citeu les alteracions que la connexió pot representar en la determinació de la competència objectiva i el seu tractament.
4. Quines són les principals funcions del ministeri fiscal en el procés penal, i d'acord amb quins principis les ha de dur a terme?
5. L'acusador popular sempre ha de comparèixer representat pel procurador i assistit de lletrat?
6. Qui pot exercir l'acusació particular?
7. En els delictes privats, com pot tenir lloc la conclusió anticipada del procediment per la voluntat de l'acusador particular?
8. Les asseguradores poden comparèixer en un procés penal exercint l'acció civil?
9. La capacitat processal és equivalent a la imputabilitat penal?
10. En quins supòsits l'assistència de lletrat no és preceptiva?
11. Quina és la responsabilitat civil dels autors i dels còmplices dels delictes?
12. Expliqueu breument els dos elements que delimiten l'objecte del procés penal.
13. Expliqueu breument què significa *delimitació progressiva* i *immutabilitat de l'objecte del procés penal*.
14. Citeu els elements que conformen el contingut de l'acció civil.

Desenvolupament d'un tema

1. L'evolució de l'adquisició de la condició d'imputat des del procés ordinari fins a la reforma parcial de la LECrim de 2002.
2. La declaració de rebel·lia com a conseqüència jurídica de la incompareixença de l'imputat.
3. L'acumulació d'objectes processals.
4. El títol de condemna com a element delimitador de l'objecte del procés penal.
5. La prejudicialitat no penal en la LECrim i en la LOPJ. Compareu els dos règims.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

Qüestions breus

1. Els tres criteris són a) el criteri objectiu; b) el criteri territorial; i c) el criteri subjectiu.
  - a) El criteri objectiu. D'acord amb aquest criteri, la jurisdicció penal espanyola coneix de les causes i judicis criminals, excepte si corresponen a la jurisdicció militar. També coneix de la responsabilitat civil derivada de delictes o de falta i, només a efectes prejudicials, de qüestions no penals.
  - b) Criteri territorial. Aquest criteri atribueix a la jurisdicció penal espanyola el coneixement i la resolució dels judicis per les infraccions penals comeses en territori espanyol. Té, però, tres excepcions: les determinades pels principis real o de protecció, de justícia mundial o universal i el principi de personalitat o nacionalitat.
  - c) Criteri subjectiu: determina les persones que tenen el caràcter d'inviolables o que gaudeixen d'immunitat de jurisdicció i d'execució i que, per tant, no poden ser jutjades per la jurisdicció espanyola.
2. Els criteris de la LECrim per a la determinació de la competència objectiva, per ordre de preferència, són els següents:
  - a) Competència objectiva per raó de la persona.
  - b) Competència objectiva per raó de la matèria.
  - c) Competència objectiva per raó de la pena (criteri ordinari).
3. Es resol de la manera següent:
  - a) Quan algun dels delictes és competència de l'AN, aquesta és competent.
  - b) Quan l'atribució de la competència per a algun dels delictes és *ratione persona*, aquest és l'òrgan competent.
  - c) El criteri general i residual és el de la gravetat de la pena.
4. Les principals funcions de l'MF en el procés penal són exercir l'acció penal i inspeccionar les funcions instructores i sol·licitar les diligències pertinents. En el procés de menors, l'MF és qui dirigeix la fase d'investigació. Els principis que informen l'actuació de l'MF són els de legalitat i imparcialitat.
5. No, si el que pretén és només coadjuvar o adherir-se a les qualificacions formulades per una altra part. En altre cas, ha de presentar querrela, signada per advocat i procurador, sense que li sigui designat d'ofici.
6. És la persona, física o jurídica, espanyola o estrangera ofesa pel delictes. Malgrat que aquesta definició és estricta, també s'accepta com a acusador particular el perjudicat pel delictes, que és un concepte més ampli.
7. Pel perdó, que només necessita aprovació judicial en cas de menors o incapaços; i per la renúncia a l'acció, que pot ser tàcita o expressa.
8. S'entén que l'assegurador del dany del qual es pretén el rescabament no pateix un perjudici com a conseqüència d'un delictes sinó fruit d'una relació contractual i, per tant, no s'accepta la seva compareixença en el judici com a actor civil.
9. No, la capacitat processal es predica de tot aquell que té capacitat per a participar de manera conscient en el procés, comprendre l'acusació que es formula en contra seu i exercir el seu dret de defensa. Un menor, per exemple, té capacitat per a comparèixer en un procés penal, encara que només sigui per a al·legar la seva condició i demanar la inhibició a favor del Jutjat de menors competent. No tenen, en canvi, capacitat processal, altres persones que es consideren «innimputables», com ara l'alienat, el que pateix una intoxicació plena o el que té una greu alteració de la percepció.
10. En els judicis de faltes i en els processos per delictes contra la seguretat en el trànsit. En aquest últim cas, el dret a l'assistència lletrada és prescindible fins i tot mentre dura la detenció.
11. Els autors i els còmplices són responsables civils directes i responen solidàriament entre si i subsidiàriament per les quotes dels altres.
12. L'objecte del procés penal està determinat per l'element objectiu i per l'element subjectiu. El segon coincideix amb la persona de l'acusat. L'element objectiu es conforma a partir de dos elements: el fet punible o element fàctic i el títol de condemna o element jurídic.
13. La delimitació progressiva significa que, la majoria de les vegades, la concreta determinació dels fets (i consegüentment del títol de condemna), s'ha d'anar perfilant a mesura que

avança la investigació. Ara bé, la immutabilitat, significa que, un cop s'ha acabat, i una vegada es formula acusació, l'objecte del procés esdevé immodificable.

14. L'acció civil comprèn:

- a) La restitució de la cosa o coses objecte del delictes.
- b) La reparació del dany.
- c) La indemnització del perjudici o lucre cessant.

Abreviatures

ALECrím: antiga Llei d'enjudiciament criminal (text anterior a la reforma de 2002).

CP: Codi penal.

EGPT: Estatut general dels procuradors dels tribunals.

EOMF: Estatut orgànic del ministeri fiscal.

LECrím: Llei d'enjudiciament criminal.

LEC: Llei d'enjudiciament civil.

LOCOJM: Llei orgànica sobre competència i organització de la justícia militar.

LOPJ: Llei orgànica del poder judicial.

LOTJ: Llei orgànica del tribunal del jurat.

LVG: Llei orgànica 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere.

MF: ministeri fiscal.

STC: sentència del Tribunal Constitucional.

STJUE: sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea.

STS: sentència del Tribunal Suprem.

TC: Tribunal Constitucional.

TS: Tribunal Suprem.

Glossari

abstenció *f* Institució que, de la mateixa manera que la recusació, persegueix allunyar de la causa un jutgador que, malgrat que reuneix condicions predeterminades per la llei, està immers en determinades circumstàncies que fan preveure el deteriorament de la seva imparcialitat. En concret, l'abstenció significa que el jutgador mateix, de manera espontània, s'aparta de la causa.

acusador particular *m* Persona física o jurídica que ha estat ofesa pel delictes i que es constitueix com a part activa en el procés penal exercint l'acció penal per al càstig del responsable.

acusador popular *m* Qualsevol persona diferent de l'ofès pel delictes que, en virtut del dret que li reconeix l'article 125 de la CE, exerceix l'acció penal en un procés per delictes públics.

acusador privat *m* Ofès per delictes privats que té la facultat d'instar el procés penal. És una part necessària, ja que sense la seva actuació el procés no comença ni continua. Disposa, a més, de la facultat de posar fi al procés penal.

competència funcional *f* Competència dels òrgans judicials per a conèixer i resoldre sobre determinats aspectes diferents de l'enjudiciament en sentit estricte. Alguns d'aquests aspectes, que a vegades han de ser resolts per un òrgan diferent al que jutja, són els següents: coneixement i decisió dels recursos, resolució sobre qüestions de competència, substanciació dels incidents de recusació, o execució de la sentència.

competència objectiva *f* Les normes de competència objectiva permeten de determinar a quina classe d'òrgans judicials els correspon el coneixement d'un assumpte segons la naturalesa del delictes, de la condició personal de l'acusat o de la gravetat de la pena.

competència territorial *f* Les normes de competència territorial permeten de determinar, quan ja s'ha determinat la classe d'òrgan judicial que té atribuïda la competència objectiva per al coneixement d'un determinat assumpte, als òrgans de quin territori concret els pertoca aquell assumpte concret.

connexió *f* Figura juridicoprocessal que determina l'acumulació de processos quan entre ells es produeix alguna de les circumstàncies previstes en l'article 17 de la LECrim. La connexió té incidència tant en els aspectes relatius a l'objecte del procés penal com en la determinació de la jurisdicció i de la competència. La finalitat de la connexió és tant l'economia processal com evitar pronunciaments judicials contradictoris.

recusació *f* Institució que, de la mateixa manera que la recusació, persegueix allunyar de la causa un jutgador que, malgrat que reuneix condicions predeterminades per la llei, està immers en unes circumstàncies determinades que fan preveure el deteriorament de la seva imparcialitat. Mitjançant la recusació, són les parts les que insten la remoció del jutge o del magistrat.

responsable civil directe *m i f* Persona contra la qual es dirigeix l'acció civil acumulada a la penal. En principi, el responsable civil directe és l'autor del delictes, però el Codi penal preveu que altres persones, que no són responsables criminalment puguin tenir aquesta condició.

responsable civil subsidiari *m i f* Persona, diferent del responsable civil directe, que, davant la insolvència d'aquest, respon de les conseqüències civils del delictes. Aquesta responsabilitat està regulada en els articles 120 i 121 del Codi penal.

Bibliografia

Armenta Deu, T. (maig-agost 2002). "El fiscal instructor ¿es necesario?". *Cuadernos de Derecho Público* (núm. 16).

De la Oliva Santos, A. (1988). *Jueces imparciales, fiscales investigadores y nueva reforma para la vieja crisis de la justicia penal*. Barcelona: PPU.

Gómez Colomer, J. L. "Acción particular, acción popular y sobrecarga de la administración de justicia penal". *Poder Judicial* (núm. 8).

Montero Aroca, J. (1999). "El juez que instruye no juzga". *La Ley*.

Oromí Vall-Ilovera, S. (2003). *La acción popular*. Madrid: Marcial Pons.

Senés Motilla, C. (1996). *Las cuestiones prejudiciales en el sistema procesal español*. Madrid: McGraw-Hill.